

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1927 OG 1928

NYBORG

C. SCHÖNEMANN'S BOGTRYKKERI

1929.

Til Medlemmerne.

FREDAG d. 26. Oktober 1928 holdt »Svendb. Amts hist. Samfund« Generalforsamling paa Højskolehotellet i Ringe. Det kan ikke siges, at Mødet var talrigt besøgt. Skolebestyrer *P. Birkelund*, Ringe, valgtes til Mødets Leder, og Formanden fik derefter Ordet for at aflægge Beretningen om Arbejdet indenfor Foreningen siden forrige Generalforsamling.

Han omtalte Arbejdet med Indsamlingen til Nationalmuseet; som havde bragt et godt Resultat, og det havde været Bestyrelsen en Glæde at medvirke dertil. I »Svendborg Amt« for 1925 er der redegjort for det økonomiske Resultat, ligesom den smukke Takskrivelse, som »Samfundet« har modtaget fra Indsamlingskomiteen og Nationalmuseet, findes aftrykt der. Videre omtalte han Anlægget af Minde- og Mødepladsen »*Gudbjerglund*«. Det var en Glæde at kunne fastslaa, at det var »historisk Samfund«, som havde fremført Tanken om at skabe det smukke Anlæg.

Formanden redegjorde dernæst for »Samfundet«s økonomiske Forhold. De er ikke gode. Da Priserne paa Bogtryk under Krigen steg voldsomt, stod Samfundet uden Formue; eftersom de indkomne Midler var brugte til Udgivelsen af Skrifter efterhaanden, som de indkom. Man havde prøvet at forhøje Medlemsbidraget til 3 Kr. aarlig; men da det syntes at bevirke, at mange Medlemmer meldte sig fra, vendte man tilbage til det oprindelige Medlemsbidrag, 2 Kr. pr. Aar. Da Medlemstallet er ca. 600, giver det kun ca. 1200 Kr. aarlig. Staten giver for Tiden et Tilskud paa 280 Kr. aarlig, og »Fyens Stifts patriotiske Selskab« giver 25 Kr. aarlig, »Samfundet« raader da over ca. 1500 Kr. aarlig, men naar deraf skal udredes Betaling for Bogtryk, Forfatterhonorarer m. v. saa kniber det at holde Virksomheden gaaende, og der kan ikke udsendes Skrifter saa hyppigt, som i Foreningens første Aar. Det kan ogsaa blive nødvendigt at gøre Skrifterne mindre end tidligere. Saaledes har Bestyrelsen i Dag bestemt, at det Skrift, som nu er under Forberedelse, skal være noget mindre end de foregaaende. Vi kan derved haabe at faa dækket det væsentligste af den Gæld, som »Samfundet« i Øjeblikket har. — Formanden omtalte dernæst de Bidrag, som dette Aarskrift vilde bringe; ligesom han nævnedes andre Bidrag, som var under Udarbejdelse, f. Eks. en Afhandling af Pastor *Fabricius*, Gislew, om Gislew Kirke og dens Historie. Denne Afhandling vil komme frem i 1930.

»Svendborg Amts hist. Samfund«

Indholdsfortegnelse for tidligere Aar- gange af »Svendborg Amt«.

Nuværende eller ny tiltrædende Medlemmer kan faa nedenævnte Skrifter til de vedføjede billige Priser, saa længe Oplag haves. Man hedes henvende sig til Formanden, fhv. Forstander *Thøger Dissing*, »Birkely«, *Vejstrup*.

»Svendborg Amt“ 1908. Pris: 1 Kr.

Amtmand, Grev Brochenhuus Schack. Af J. P. Kristensen-Randers. *Holckenhavn 1580—1907*. Af C. E. Lensbaron Holck.

Bondeliv og Bondehjem. Af Povl Hansen, Vallekilde.

Stevner og Folde. Af Peder Jensen, Kværndrup.

Fra en Registreringsforretning i

en sydfynsk Bondegaard 1807. Af Peder Andresen, Ryslinge.

Op og ned. Af P. C. B. Bondesen, Magleby.

Vesterskerninge-Hundstrup Sangforening. Af Peder R. Møller.

»Svendborg Amt“ 1909. Pris: 1 Kr.

Svenskernes Fordrivelse fra Fyen 1659. Af K. C. Rockstroh.

Fra »det mærkværdige Aar«. Af Povl Hansen, Vallekilde.

Bernstorfsminde Seminarium. Af J. Chr. Clausen, Korinth.

Et af de femten Bøller. Af P. C. B. Bondesen.

Præsten Hans Agerbek. Af J. Hammer, Hillerslev.

Da Prins Kristian gæstede Ærø 1830. Af Nicoline Klein.

»Svendborg Amt“ 1910. Pris: 1 Kr.

Byled og Hyrdehuse. Af Peder Jensen, Kværndrup.

Nyborg Præstegaard. Af Aug. Colding, Nyborg.

Blade af en fynsk Bondeslægts Historie. Af Povl Hansen, Vallekilde.

Nyborg Slot. Af C. S. Theilgaard.

*Den kirkelige Bevægelse i Ryslinge
i Fyen fra 1849 til 1868. Af Lars Federiksen, Ryslinge.
Jacob Ulfeldt. Af C. E. Lensbaron Holck.
En lille Tilføjelse til Prins Kristians
Besøg paa Ærø. Af S. Carstens, Odense.*

„Svendborg Amt“ 1911.

*Historiske Oplysninger med Sandholts
Fortid som Udgangspunkt. Af Lærer Jørgensen, Kistrup.
Sandholt 1719. Af Nicoline M. Nobel-Sperling.
Lærer Søren Jørgensen (Kistrup). Af Gartner Jørgensen, Faaborg.
Et Stykke dansk Ungdomsliv ved Midten af
det nittende Hundrebaar. Af Povl Hansen, Vallekilde.
St. Nicolaj Kirke i Svendborg. Af Vilhelm Lorenzen.
Sønderjydernes Besøg paa Fyen 1868 og Vennemødet
i Boltinggaard Skov. Af Jørgen Nielsen, Nr. Lyndelse.
Blade af Hovbøndernes Historie. Af Peder Jensen, Kværndrup.*

„Svendborg Amt“ 1912. Pris: 1 Kr.

*Rudme Friskole gennem 50 Aar. Af Martin P. Rudum, Sødinge.
Fra H. C. Ørsteds Barndomstid i Rudkøbing. Af M. C. Harding.
En Veteran. Af Nicoline Klein.
Magleby Nor. Af Karl Elnegaard, Sorø.
Sagn fra Svenskekrigen. Af Peder Jensen, Kværndrup.
Fra Svenskekrigen. Af L. J. Duelund, Lakkendrup.*

„Svendborg Amt“ 1913. Pris: 75 Øre.

*Dyrlæge Peder Jensen (med Billede). Af Povl Bjerge, Askov.
Egeskov Marked. Af Peder Jensen, Kværndrup.
Fra Ryslinge Valgmenigheds første Dage. Af Povl Hansen, Vallekilde.
St. Jørgens Kirkeklokke. Af Luise Leth, f. Bredsdorff.*

„Svendborg Amt“ 1914. Pris: 75 Øre.

*Nyborg Havns Fortid. Af H. C. Holst.
Taasinge Degnehistorie og Skolevæsen. Af C. G. Høgstrøm.
Jens Sofus Brandt. Af Marie Møller, f. Brandt.*

„Svendborg Amt“ 1915. Pris: 75 Øre.

*Bidrag til Skjoldmoses Historie. Af Harald Kier, Hellebæk.
Den Bøving-Jacobsenske Slægt. Af F. M. Jacobsen, Ringe.
Træk af Brahetrolleborg Sogns Skolevæsen. Af Jørgensen, Ludvigsmunde.*

Gamle Minder fra Østrupgaard om

Bondesønnen Peder Hostrup. Af Christine Reimer, Odense.

Om Rudkøbing Borgervæbning. Af J. T. Rohde, Kbhvn.

Klæsø og den forsvundne Købstad (Lavindskøbing?) Af Carlin Klæsø, Humble.

Lidt om en berømt Mand fra Svendborg Amt. Af Gustav Schovsbo, Nr. Aaby.

En lille Rettelse (Til »Egeskov Marked«). Af John M. Møller, Odense.

Taasinge paa Niels Juels Tid. 1916. Pris: 75 Øre.

Af C. G. Høgstrøm.

„Svendborg Amt“ 1916. Pris: 1 Kr.

Tilstanden i Nyborg Amt ved Aar 1743. Af Kai C. Uldall.

Carsten Friis. Af Martin P. Rudum, Sødinge.

Anna Jønsdatter. Af K. Carøe, København.

Af en gammel Præsteslægts Historie. Af Th. Møller, Rudkøbing.

„Svendborg Amt“ 1917. Pris: 1 Kr.

Swineburgh—Wordburgh—Foburgh. Af H. H. Hvass, Aarhus.

Om Præsten Knud Lerche. Af Lærer A. C. Thomsen, Holbæk.

En Bataille paa Vindinge Gade i Aaret 1660. Af Kai C. Uldall, Kbhvn.

Nogle Optegnelser om Ørbæk gamle Skole. Af S. M. Sørensen.

Et Brudstykke af Høravlens Historie i Danmark. Af Povl Hansen, Vallekilde.

En strandet Plan om Indførelse af Mølletvang i Danmark. Af Holger Hjelholt, Kbhvn.

Tonedigteren Hans Hansen. Af J. P. Kristensen-Randers.

Amtmand P. C. Schumacher. Af L. J. Böttiger.

Bidrag til Nørre Broby Sogns Historie. 1918.

Pris: 1 Kr.

Af M. J. Lomholt, Nr. Broby.

„Svendborg Amt“ 1918. Pris: 75 Øre.

Fra Hovbonde til Selvejrbonde. Af H. M. Henriksen, Brangstrup.

Oluf Lerche. Af A. C. Thomsen, Holbæk.

Frederich Bagger til Julskov. 1919. Pris: 1 Kr.

Af Ejnar Pedersen, Egaa.

„Svendborg Amt“. 1920. Pris: 75 Øre.

Aarets Arbejder i mit Barndomshjem. Af Povl Hansen, Vallekilde.
Om Stormfloden paa Langeland. Af J. T. Rohde, Kbhvn.
Peter Christian Steenvinkel. Af Martin P. Rudum, Sødinge.
Faaborg Latinskole. Af Chr. H. Rasmussen, Faaborg.

Knud Rasmussen. 1921. Pris: 1 Kr.

En Livsskildring — fortalt af ham selv.

„Svendborg Amt“ 1922. Pris: 1 Kr.

Historiske Efterretninger om Aunslev og Bovense Sogne i ældre Tid. Af A. C. Thomsen, Holbæk.
Mads Hansens efterladte Komedier. Ved Peder R. Møller.
Nyborg Sølaug. Af H. C. Holst.
Paul Jacobsen. Af F. M. Jacobsen, Ringe.
Hestesko. Af Johannes Olsen, Svendborg.

Vesterskjerninge-Ulbølle. 1923. Pris: 1 Kr. 50 Øre.

Samlet af L. Böttiger, Vesterskjerninge.

„Svendborg Amt“ 1924. Pris: 1 Kr.

Danmarks ældste Præstegaard. I. Af T. Løgstrup, Nyborg.
Et Hjem i Vantinge. Af P. Larsen, Vantinge.
Aunslev Runestenen og Fra »Agnsef Fjerding« Af A. C. Thomsen, Holbæk.
Sørupstens Gaade. Af Fr. Orluff.
Nogle Træk vedrørende kirkelige Forhold i Svendborg i Slutningen af 17. Aarh. Af Hauch-Fausbøll.

„Svendborg Amt“ 1925. Pris: 1 Kr.

Danmarks ældste Præstegaard. II. Af T. Løgstrup, Nyborg.
Aunslev Kirke, Bovense Kirke og nogle Præster i 14—1500erne. Af A. C. Thomsen, Holbæk.

„Svendborg Amt“ 1926. Pris: 1 Kr. 50 Øre.

Helligkilder i Svendborg Amt. Af August F. Schmidt, Ø. Jølby.
Fra Svenskekrigens Tid. Af A. C. Thomsen, Holbæk.
Svendborg Felberedere. Af Johannes Olsen, Svendborg.
Haver og Havedyrkning i Svendborg Amt. Af Johannes Tholle, København.

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1927 OG 1928

NYBORG

C. SCHÖNEMANN'S BOGTRYKKERI

1929.

•

REDAKTIONSUDVALG:

J. CHR. CLAUSEN, Præst, Korinth.

THØGER DISSING, fhv. Højskoleforstander, Vejstrup.

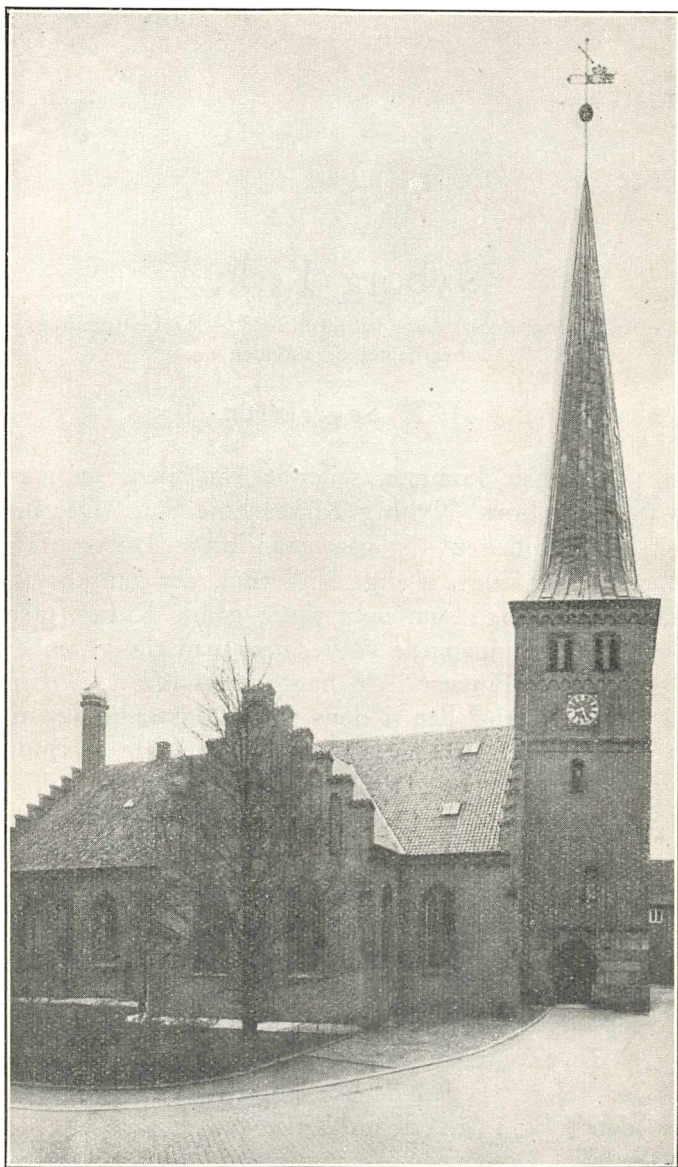
Nyborg Kirke.

I Anledning af 500 Aars Jubilæet 1928. — Et Festforedrag,
bearbejdet og udvidet.

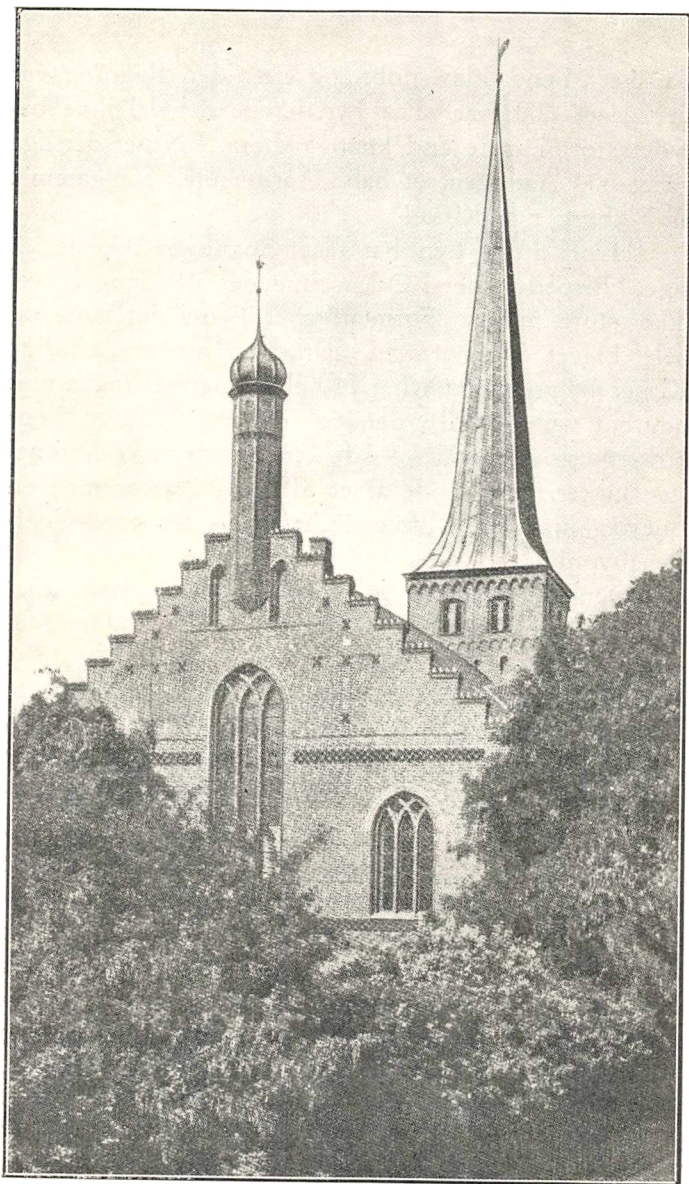
Af P. Severinsen.

NAAR man kommer sejlene fra Søen, ser man langt borte Nyborg Kirkes høje Spir. Det behersker Bybilledet. Og gaar man ind ad Døren, staar man i et anseligt, festligt Kirkerum, der ganske vist ikke er gammelt som vore rigtig gamle Kirker, men dog er af imponerende Ælde, naar man rigtig tænker over det. I Pintsen 1428 har Biskop Navne Jensen Gyrsting indviet den i dens fulde Udstrækning, og det holdt man Mindefest for 1928 og søgte at samle sig om, hvad dette Minde taler om. Det er ikke Mindet om, at der første Gang kom Kirke i Nyborg, thi i Forvejen havde man Gamlekirke. Det er heller ikke den nuværende Kirkes Tilblivelse, thi man har Efterretning om, at den er grundlagt 1388, saa den har været brugt i en mindre Form. Men den færdige Storkirke for Staden, der da var Danmarks politiske Hovedstad, naaede 1428 sin Fuldendelse.

Kristendommen var gammel i Danmark den Gang. Vi tør vel regne den danske Folkekirkes Begyndelse fra den Dag i St. Albani Kirke ved Mainz 826, da Danmarks Konge og Dronning og 400 ædelbaarne

Kirken set nordfra.

Kirken set østfra.

danske Mænd blev døbt, og efter den Regning var der gaaet 600 Aar. Paa Fyn havde det vel ikke betydet stort i mere end knap 500 Aar. Nu er der lige gaaet 500 Aar igen, et halvt Aartusinde. Saa gammel er Nyborg nye Kirke!

Hvor tidlig Fyn har faaet Sogne, er ikke let at sige. Bispedømmet i Odense nævnes i 988 og er vel ikke stort ældre. Formentlig er Fyn i det store og hele blevet kristnet ved denne Tid og midlertidige Kirker bygget. Omkring 1100 har Sognedelingen nok omtrent været fuldbyrdet, og omkring 1150 er Stenkirkerne godt paa Vej, — de kendte romanske Kampestenkirker, bestaaende af et Skib og et Kor med en Buevæg imellem. Efter 1170 fortsættes med Teglstensbygning.

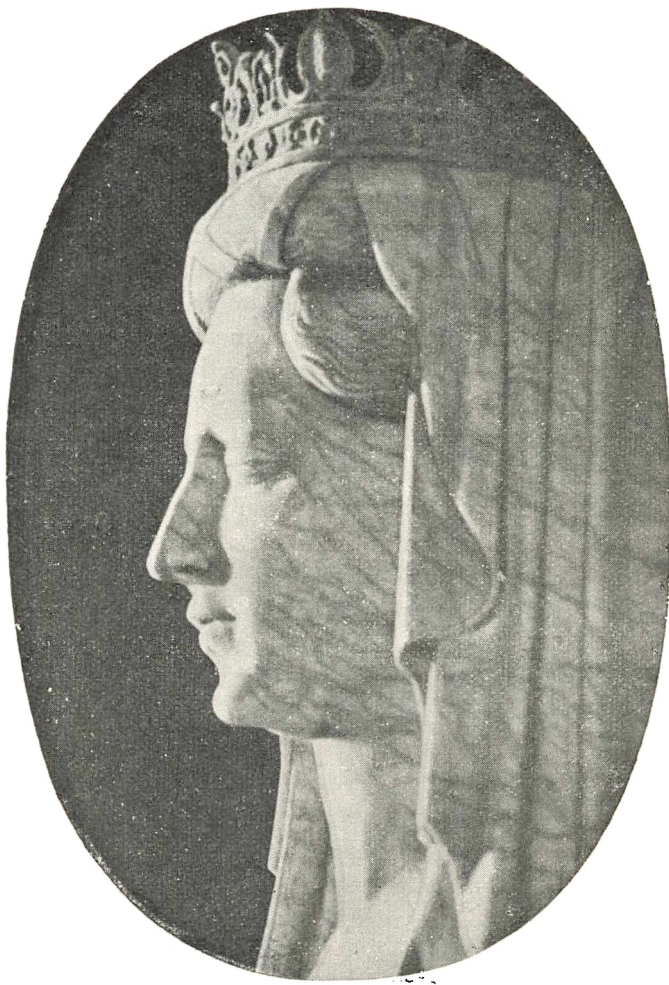
Dengang var Nyborg ikke til som Stad. Det gamle er Landsognene Vindinge har givet Herredet Navn og skal have faaet sin Stenkirke indviet 1181 til St. Nicolaus. Paa den anden Side ligger Bovense med en Teglstenskirke indviet til St. Blasius. Men Nyborgs nuværende Grund har formentlig ikke hørt til noget af disse Sogne men til *Hjulby* Sogn. Hjulby er i Valdemars Jordebog Krongods, og baade 1180 og 1183 ser vi Kongen opholde sig i Hjulby med et ikke ringe Følge. Her har aabenbart været en Kongsgaard. Og ved Kongsgaarden har Kongen bygget Kirke. Hjulby Kirke var under Kronens Patronat helt op til Reformationen, og det stammer formodentlig fra, at den er stiftet af Kongen paa kongelig Grund. Det kan allerede Harald Blaataand have gjort. Der synes senere at have staaet en Kirke af Kampestenkvadre.

Men omkring 1170 eller saa byggedes *den nye*

Borg, der afløste en ældre, som vist ikke var særlig gammel, og som laa nede ved Vindinge Aa. Det kunde være fristende at tænke sig, at der er ment denne Borg med Dateringen Hjulby 1180 og 1183, men den har nok bogstaveligt været en Borg, en Fæstning og ikke et Slot. Snart er der dog til Fæstningstaarnet kommet Kongebolig, og en Stad gror op i Borgens Ly. I Staden var der snart kommet en Kirke. Den er der i Aaret 1256. Da skete inde i den det bekendte Optrin mellem Kong Christofer Valdemarsen og Ærkebiskop Jakob Erlandsen. Ærkebiskoppen kom fra Vejle, hvor han havde faaet vedtaget Forholdsregler mod Kongen og Stormændene, og derfor kom han for sent til Kongens Stormandsmøde. I Kirken tog Ærkebispens sin Hætte af og hilste Kongen underdanig, men Kongen sagde mut: »Sent kom Studedriverne!« Og bag efter holdtes offentlig Forsamling paa Kirkegaarden, hvor der faldt haarde Ord til Ærkebiskoppen (Jakob Erlandsens Fremstilling. Valdemar Sejrs Sønner, ved Jørgen Olrik, S. 135). Hvor gammel Kirken da har været, vides ikke. Naar Aaret ca. 1175 nævnes, er det vist helt Gætværk. Den kaldes *Helgekirke* — et gaadefuldt Navn — og Helgetofte ude ved Sygehusene har vel Navn af den, men selve Kirkens og Kirkegaardens Beliggenhed synes ubekendt.

Denne formodentlig beskedne Kirke var og blev Nyborgs *Sognekirke* Middelalderen ud, ogsaa da den kun hed Gammelkirke.

Dog Byen trak den anden Vej, ned mod Stranden, og Borgerne ønskede et aneligere Kirkehus, Dronning Margrethe maaske ogsaa. Saa tager man fat 1388. I Løbet af nogle Aar har man saa meget lavet,

Dronning Margrethe.

at Kirken foreløbig kan bruges, ja, at Tilbygningerne kan begynde. Og endelig 1428 er det stolte Værk fuldført, og den højtidelige Indvielse kan finde Sted. Om den Tid staar Kirken som et Monument for os.

* * *

Hvad er det da for Tider, vi føres tilbage til?

Vi kan vel allesammen saa mange Aarstal, at vi ved, at det politisk er Erik af Pommerns Tid. Han var midt i den store Strid for at bevare Sønderjylland som dansk Land, og Hansestæderne og de holstenske Grever havde sluttet Forbund mod ham. Aaret før havde en hanseatisk Flaade plyndret Kysterne og gjort et mislykket Angreb paa København, — hvorfra Lybæk har den nu berømte Dannebrogsfane hængende — og atter 1428 i April foretog de et nyt stort Angreb paa København med det Formaal at ødelægge Havnen.

Men vi vil se at holde os til det kirkelige Danmark.

Biskoppen, der kom for at foretage Indvielsen, var *Navne Jensen Gyrsting*. Han var en Mand af dansk Adel. Faderen Jens Gyrsting var Landsdommer i Sjælland og skrev sig til Aas i Faxe Herred. Biskoppens Broder Morten Gyrsting var Kongens betroede Mand, der for Tiden sad som Høvedsmand i Flensborg og værgede Staden drabeligt mod Holstenerne under militær Bistand af sin Svoger Biskop Gert Gyldenstjerne af Børglum, der i flere Aar passede den Bestilling og derfor ikke blev bispeviet for det første.

Hr. Navne havde været den yngste af tre Brødre og var derfor forsørget ad den gejstlige Vej. Han var født 1384, siges der (eller 1383), saa det forbløf-

fer noget, at vi allerede 1401 træffer den sjællandske Herremandssøn i Paris som Magister, hvor Studenterne af den »engelske« Nation valgte ham til deres Procurator (17 Aar!). 1410 er han Kannik i Roskilde Domkapitel og Kongens Kapellan, og 1415, altsaa 31 Aar gammel, bliver han indtrængt af Kongen i Bispeembedet i Vesterås i Sverige mod Kapitlets Ønske. Svenskerne klagede over ham, at han førte et pragtfuldt og kostbart Liv. Hovedfejlen var dog maaske, at han var dansk, da man i Sverige kun vilde have svenske i de høje Stillinger. Saa blev Odense Bispestol ledig 1421, og ved Ærkebiskop Peder Lykkes Hjælp lykkedes det Hr. Navne at blive Fyns Biskop til sin Død 1440. I Fyns Stift roses han. Han stiftede en Skole for Ungdommen, og han var meget gavmild, især med Afladsbreve.

Ja, vi er i Tiden efter »Pavernes babyloniske Fangenskab« i Avignon. Disse vanskelige Aar havde faaet Pavestolen til at misbruge sin Magt til at lave Penge, særlig ved at lade sig betale for de store Embeder rundt om i Landene. Saa gik det sommetider, som det kunde, med hvem der fik dem. Protektion skulde der til. Kongens og Standsfællers Hjælp har nok betydet noget for den unge Mand. Denne Gang var det dog vistnok gaaet godt. Biskoppen synes at have været en god Mand af dansk Adel. Det er en Tid, da Biskopperne er Herremænd og Politikere og kan faa Hverv som Biskop Gert med Borgen i Flensborg.

Det er Tiden mellem de store Reformkirkemøder. Man krævede »en Reformation baade paa Hoved og Lemmer«. 1414—18 havde man holdt det store Kirkemøde i Konstanz. Vi kender det mest af, at man

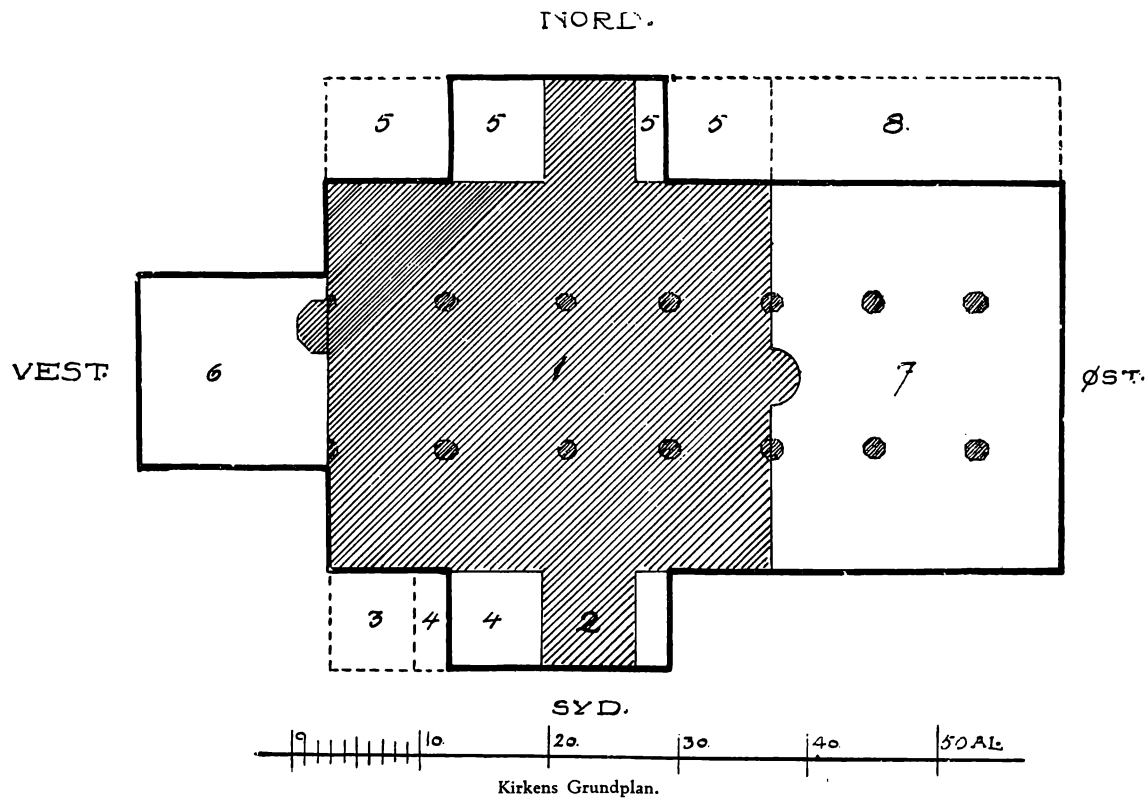
då brændte Johann Huss. Men det havde meget andet for. Danmarks Afsending ved Konciliet var Biskoppen i Ribe *Peder Lykke*, der 1418 blev Ærkebiskop. Han var meget virksom i Retning af at faa Pavemagten holdt inden for visse Grænser. 1425 holdt han et Nationalkoncilium i København, hvor en Del Reformer vedtoges, vistnok dog uden at der skete ret meget. Hr. Navne havde været med.

Der kom ogsaa kraftigt Bud fra Paven, at Kong Erik skulde hjælpe Kejseren med at slaa Hussiterne i Böhmen ned med Vaabenmagt, og han skal have hjulpet noget.

Det er den Tid, da Karmeliterordenen holdt sit Indtog her i Landet og fortalte vidunderlige Ting om sig selv; hvordan den nedstammede fra selve Profeten Elias paa Karmel Bjerg, og hvordan Vor Frue havde tilsagt, at den, der døde i Ordenens Skapuler (et Skulderklæde) aldrig kunde gaa fortabt og vilde komme ud af Skærsilden senest næste Lørdag.

Det er en Tid, da det var 55 Aar, siden den hellige *Birgitte* døde. Hendes Orden var altsaa endnu temmelig ny, og hendes Aabenbareelser med al deres Alvor og al deres sværmeriske Inderlighed, virkede endnu paa Folkesjælen; og hendes Spaadomme satte Spænding i Sindet.

Det var Nyborg nye Kirke, der skulde indvies i en ny Skikkelse. Rigelig Halvdelen havde jo staaet som Kirke i en Aarrække. Men Planen for det store hele Anlæg har dog nok været til fra Begyndelsen. Ellers byggede man gerne fra Øst, Korpartiet først, og fortsatte saa siden mod Vest. Her maa man have baaret sig omvendt ad af en eller anden Grund, og lidt stumpet har Kirken jo været, da man indviede

et foreløbigt Hovedalter i en lille Runding ud for den nuværende Prædikestol. Men Kirken havde sin Teglgård og sin Tegllade. Man blev ved at brænde Teglsten og at bygge og at samle Penge. Biskop Navne har nok hjulpet til med et Afladsbrev for dem, der vilde støtte Foretagendet. Og endelig havde man nu kunnet rive Skillemuren ned. Kirken stod der i hele sin Længde, og vor Frues nye Højalter kunde indvies.

Dermed afskaffedes jo ikke, hvad der allerede var. Borgerskabet havde allerede forsynet Kirken med Altre, og et Par Kapeller var tilbyggede, formodentlig allerede ca. 1400 St. Gjertruds Kapel, og »ifjor« (1427) havde Hr. Steen Basse stiftet sit Kapel (lidt af dets Plads indgaar i søndre Kapel nu). Det har vel næppe været bygget endnu, men Hr. Steen har været saa økonomisk at bruge de staaende Kapellers Mure og bare lukket Hullet imellem dem. Det var naturligvis stiftet med Sjælemesser for ham og hans Slægt. Senere skænkede han Kapellets Præstekald (»Vikarie«) med dets Gods til Antvorskov Kloster. Saa naaede han med de samme Penge at gøre en god Gerning to Steder. Sjælemesser stiftedes ogsaa ved de bestaaende Altre, og der har vel allerede været en Del af den Slags at passe. Ved det gamle Højalter — som nu 1428 afløses af et nyt — var f. Eks. Hr. Zabel Kirkendrup's Stiftelse fra 1405. Han skænkede nogle Gaarde til den salige Jomfru Maries Kirke, som nu er bygget i Nyborg By. Dog skal Sognepræsten Marquardus og hans Efterfølgere »læse 3 ugentlige Messer for Højaltret samt med Navns Nævnelse hver Søndag bede andægtigt for mig fra Prædikestolen«. Saadan er den Tids Kirkegaver altid

efter Princippet: noget for noget, i Modsætning til i den evangeliske Tid.

Men disse Gaver gjorde, at der blev Midler til at bygge og vedligeholde og til at lønne Præster.

Kirken havde jo, som Skik var, flere Altre, og ligeledes efter Skik var de indviet til Helgener. Der var:

1. *St. Mariæ* Højalter, som nu skulde indvies til Guds Moder, og var ombølget med alle de Tanker, man gjorde sig om hende.

2. *St. Catharinæ* Alter, paa dansk *St. Karens*. Det er Catharina af Alexandria med Bogen og Sværdet (25. Novbr.), hun som bringer Husvælelse i al Bedrøvelse. Hendes Legende er vist fuldstændig Digt, men den gaar da ud paa, at hun i Dødsstunden fik Tilsagn om, at alle, der gennem hende søger Guds Hjælp, skal faa deres Bøn hørt.

3. *St. Olai* Alter, d. v. s. Norges Kongehelgen »Hellig Olav med det luerøde Skæg«. Han sejlede jo sin Broder sønder og sammen og synes i Danmark at have Kirker eller Altre i alle Søkøbstæder. Han var god i Havsnød.

4. *St. Nikolaj* Alter, d. v. s. Nikolaus af Myra, Bispen, som kan alting, og bl. a. frelse i Havsnød.

5. *St. Gjertruds* Alter, og det var særlig rigt udstyret og havde sit eget Kapel fra ca. 1400. Hun er en frankisk Helgeninde, en ung Dame af halvfyrstelig Slægt. Hendes Fader Pippin af Landen spillede en stor Rolle i Frankerriget som Majordomus i det østlige Frankerrige, og han hører til Kejser Karl den Stores Forfædre. Pippin var gift med Iduberga, eller med Kælenavn Itta. Slægtens Fromhed staar under Paavirkning af den irske Munk Columba († 615),

der indledede en kirkelig Fornyelse i Frankerriget og navnlig genoplivede Kloster-Idealet. Pippin døde 639. Efter sin Ægteherres Død stiftede Iduberga Klosteret Nivialla, nu Nivelles tæt ved Brüssel. Hun forestod det selv og »ofrede« sin unge Datter til det, og da Iduberga døde 652, fulgte Datteren hende som Forstanderinde. Hun havde trolovet sig med Kristus og afslaaet Friere, endog en Konge. Strengt holdt hun sin Klosterregel, og allerede 659 døde hun kun 32 Aar gammel. Den samtidige Forfatter, der har fortalt hendes Levned, fortæller, at hun var nedbrudt af den strenge Forsagelse, hun i Klosteret havde paa- lagt sig selv. Hun er een af disse sværmerisk fromme Skikkelser, man kan finde i Klostrene i den raa Tid. Efter hendes Død taltes der om Mirakler, og hun blev Helgeninde. Hun duer til meget. Hun fordri- ver Rotter og Mus, og det samme gør Vandet i en Brønd i Krypten i hendes Klosterkirke. Derfor af- bildes hun stundom omgivet af Mus. Men først og fremmest tager hun sig af Vejfarende. Derfor lyder de gamle danske Bønner til hende saaledes:

En Bøn af sancta Gertrude.

Jeg hilser dig, hellige Jomfru Sancte Gertrud!

Du est af kongelig Slægt. Din Moder lod bygge et Kloster efter sin Herres Død og haver offret dig der, Gud til Lov, og du var en Forstander i samme Kloster og leved der meget gude- lig og frygted Gud. *De som vilde fare, dennem haver du vist paa rette Veje.* Ad alle de, som paa Gud troede, haver du læt (laant) Hus, og de nøgne haver du klædt, og altid haver du øvet dig i gudelige Gerninger. Derfor vart du Gud behagelig, og mange utallige Jertegn haver du gjort efter din Død. O du Jomfru baade ren og klar, bed for os til Gud, *at vi maatte fange godt Herberg,* nu og paa vor sidste Tid, og evindelig Liv efter den naturlige Død, og frels os af al vor Nød. Amen. —

Collecta. Almægtige Gud, du som haver givet den ædelig Jomfrue sancte Gertrud: hvo som hende hædrer, *de skulle fange godt Herberg* her i Verden og siden Himmerige, — giv os for

hendes Bøn og Værdskyld, at vi maatte fange den evige Glæde med dig i Himmerige. Amen.

Derfor stiftedes der *St. Gertruds Gilder*, særlig i alle Havnebyer. Et saadant, og et meget anseligt, fandtes her i Nyborg. Nyrop har i sin Udgave af Danmarks Lavgs- og Gildesskraaer fra Middelalderen desværre ikke opdaget Gertrudsgildet i Nyborg, skønt Pontoppidans Atlas har et lille Pluk af Gildesskraaen. Det vilde være interessant, om den kunde findes i Byens Arkiv, da den synes at have været udførligere end de andre bevarede. Der synes ogsaa at have været en Medlemsfortegnelse. Danske Atlas fortæller, at Valdemar Atterdag og Dronning Helvig var i Gildet, og saa fortælles der, hvornaar Sammenkomsterne skulde holdes »med Spisning af Flæskebørster, trende ferske Retter, Steg, Sild, Stokfisk, fersk Smør Ost, Kage og godt Øl«. Det er, hvad der har interesseret Afskriveren, men der maa ogsaa have staaet andre Ting i Gildesskraaen. Et saadant Gilde var egentlig paa aandeligt Omraade, hvad man i vore Dage har gennemført materielt, — et Forsikringselskab. Hver Uge lader Gildet afholde en Messe for levende og afdøde Medlemmer af Selskabet. Om en Gildebroder dør, betales der Sjælemesse for ham, og Gildebrødre holder Vaagenat hos den døde før Begravelsen. Og dersom en Fremmed dør i Staden uden Slægt, saa skal St. Gertruds Gildebrødre vaage ved Liget om Natten med Lys og følge ham til Grav (Hellested Gildeskraa). Christian II gav 1514 St. Gertruds Gilde i Helsingør de Penge og andet, der fandtes paa Strandvaskere mellem Nivaa og Hornbæk, fordi Brødrene »ere pligtige at lade begrave og begaa de døde Lig, som der af Søen inddrivendes komme, med Messis og Vigiliis.«

Til alle disse Messer byggede da St. Gertruds Gilde sit eget Kapel ved Kirkens Sydvesthjørne, hvor det havde sit eget Alter og sit eget Præstekald, hvortil der hørte 7 Bøndergaarde og 6 Gaarde i Nyborg. Sognepræsten har vel i Almindelighed haft Stillingen som »Vikar« ved Alteret.

Disse Enkeltheder vil allerede have givet et lille Billede af, hvad der foregik i Nyborg Kirke i den gamle Tid. Kongemagten, der var stærkt knyttet til Nyborg Slot, har vel nok tilskyndet og hjulpet med den store nye Kirke, men især har dog Borgerskabet og den nærmeste Omegns Adel lagt sig i Selen. Det var noget af en Æressag, men det var mere, fordi i denne hellige Stiftelse skete de hellige Handlinger efter Herrens Bud og med Herrens Naade i.

Saa har da Biskop Navne indviet det nye Alter og det nye Rum. Med hellig Salve blev Alteret salvet og ligeledes Indvielseskorsene, hvoraf eet ses paa Væggen i Koret. De mange latinske Ord har lydt, og Kirkevielseshymnen, den ældgamle, kantede Urbs beata Hirusalem, dicta pacis visio, — den som Grundtvig mere end frit har brugt i »Paa Jerusalem det ny«.

Siden skulde Dagen hvert Aar højtideligt og glædeligt fejres som »Kirkemesse«. Det blev gerne til en Dag, da det gik lovlig lystigt til. Derfor afskaffedes den i evangelisk Tid her i Landet og er glemt, men rejser man syd paa, kan man opleve Skikken (Kirmess).

* * *

Saa stod Huset der da, helliget til Guds Tjeneste, og er blevet staaende i samme Tjeneste. Man

har sikkert følt den som Nyborg Hovedkirke, men i det formelle var man langsom. Gamle Kirke var Sognekirken med Sognepræsteembedet. Naar der saa bygges een Kirke til i samme Sogn, bliver den nye et Kapel, selv om den er nok saa stor. Vor Frue Kirke blev ved i officielle Papirer at hedde Kapel den katolske Tid ud. Gammelkirke med Annexet Hjulby var et kongeligt Patronatskald, hvortil Kongen »præsenterede« den nye Præst til Biskoppens Godkendelse. Vi har endnu den sidste Præsents i Behold, hvorved Frederik den Første præsenterer til Biskop Jens Andersen 1528 Hr. Niels Pedersen til at være Sognepræst for Gammelkirke og Hjulby med Vor Frue Kapel udi Nyborg (Hofmans Fundatser V. 432). Først 1555 gøres Vor Frue Kirke til Sognekirke, som Sognefolket skal søge.

* * *

Det Kirkehus, man nu havde rejst, var bygget paa Tidens Maade, en *gothisk* Kirke.

Der uddannedes tidlig i den kristne Menighed en ret fast Kirkeform, hvori Grundplanen dannede et Kors, d. v. s. et latinsk T. I Tværbygningen havde Gejstligheden Plads, og den vendtes gerne mod Øst, idet det var kommet til at staa fast, at naar man skulde bede, skulde man rejse sig op og vende sig mod Øst. Derfor vilde man have Herrens Bord mod Øst. Denne Kirkeform uddannedes i Middelalderens første Halvdel til den saakaldte romanske Stil. Grundplanen er stadig et Kors, men Længdeaksen er blevet forlænget ud over Tværstykket. Derved opnaas et større Kor. Vore romanske Domkirker og Kloster-

kirker har denne Form. Til almindelige Sognekirker nøjedes man gerne med Længdeaksen: et bredere Skib og et smallere Kor, skilt ved en Væg med Korbue i. Alle kender saadanne Landsbykirker, thi det er jo imponerende at tænke, at i vort Land holdes Guds-tjenesten de allerfleste Steder i en Bygning fra om-kring 1150, der saa endda gerne er Afløser af en ældre Trækirke, saaledes at Altret er paa samme Plads som i Trækirken.

Den gothiske Stil lever paa helt andre Konstruktionsmetoder. Den vil til Vejrs med lyse lette Hvælvinger, og vil have et frit, aabent Rum uden Skillerum. Korsformen bevares ofte men kan falde bort, og dette er sket her. Her var jo ikke noget regelbundet Domkapitel eller lignende, som skulde samles »i Kor« og holde de kanoniske Tider. Det var en Borgerkirke, hvor kun Altrene skulde betjenes.

Disse Altre har gjort Rummet rigt, baade for Øjet og for Andagten. Og de afsondrede Kapeller, der hver var Kirker for sig, har gjort Kirken til en hel Andagts Verden, hvori man kunde vandre fra det ene hellige Sted til det andet.

Opad Væggene og oppe paa Hælvingerne har der sagtens været Kalkmalerier. I den senere gothiske Tid var man rask med at anbringe saadanne, og de var gerne raske i deres Maner med livlige Figurer eller med stærke Skildringer af Lidelser.

Og saa er det nu 500 Aar derefter interessant at prøve at faa et Billede frem af, hvordan den oprindelige Kirke var og at fæste Opmærksomheden ved de endnu bevarede oprindelige Dele. Hovedskibet og de to Sideskibe er jo det væsentlige. Man ser disse Murstenspiller, der oprindelig har været noget

højere, idet Gulvet har ligget lavere, og som Muresteren er kommet helt prydeligt fra. Højere oppe er der Triforier, de tredelte Bueslag, og derover de let svævende Hvælvinger.

Men det er egentlig interessantere at iagttage, hvordan hver af de fem Aarhundreder har sat sit Stykke. Det er ikke blot en 500 Aar gammel Kirke. Det er en Kirke fra 5 Aarhundreder.

Lad os lade de 5 Aarhundreder passere forbi os.

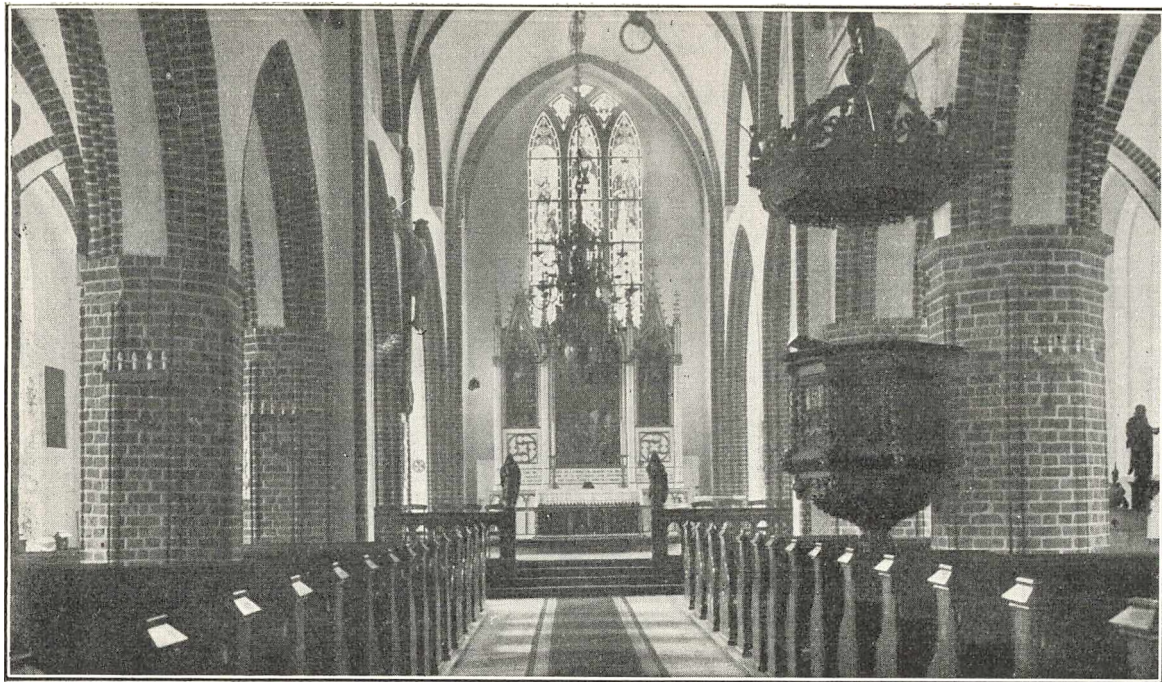
Det første er 1428—1528. Det var lige 100 Aar til at blive i den gamle Skure i. Af Stykker fra dette Tidsrum lægger vi Mærke til det store Krucifix, der i sin Tid maa have hængt ned fra Hvælvingsbuen foran Koret. At fremstille Herren til Gud Faders Ære i sin Nedværdigelse paa Korset, var noget, de gamle Kristne oprindelig slet ikke vilde. Naar de vilde have et rigtigt Kristusbillede i Kirken, saa spurgte de om Kristus, som han er nu, eller endnu mere som han kommer, siddende paa sin Herligheds-trone. Thi han er jo ikke en afdød, som vi skal have et Fortidsbillede af. I vore romanske Kirker er han malet saadan i Korhvælvingen. Men da havde man ogsaa begyndt at lave Billeder af den Korsfæstede, dog noget undvigende og symbolsk. Det er ikke den lidende eller døde med Tornekrone men en majestætisk med Kongekrone. Men Senmiddelalderen fordybede sig i Tanken om Jesu Lidelse, ligefrem dyrkede hans »hellige fem Vunder«. Og saa blev Krucifixerne realistiske, ofte grovt realistiske. Dette er smukt realistisk, Lidelsernes Mand. Og i Medailonerne paa Korsarmene er der ejendommelige sym-

bolske Fremstillinger: Syndefaldet, Abrahams Offer, Kobberslangen, Absalons Død.

Det hænger som Minde om den alvorlige, angstfulde Fromhed, der fyldte den sidste Tid af Middelalderen og gav Forudsætningen for den lutherske Reformation, da en Angsternes Mand i en Kloster-celle havde fundet rigtig ind til Naadens Evangelium.

1528—1628 kan man godt kalde det første lutherske Aarhundrede, thi netop 7. Aug. 1528 bortbyttede Hr. Jakob Knudsen (der havde været her fra 1523) Nyborg Sognekald imod Lunde, hvor Hr. *Niels Pedersen* havde været siden 1526. Hr. Niels kom saa her og blev til sin Død 1557. Han kom til at tjene i den lutherske Reformation. Han var af Adel, maaske en ung Lutheraner, siden Kongen hjælper ham til Nyborg, der jo var et meget kongeligt Sted. Det gik da allerede løs med luthersk Prædiken. Aaret før var det i Virkeligheden allerede aftalt, at Domprovsten fra Viborg Knud Gyldenstjerne (en Herremandssøn fra Iversnæs, d. e. Wedellsborg) skulde afløse den gamle Jens Andersen som Biskop, og Aaret efter gik det i Orden. 1532 kaldte han Jørgen Jensen Sadolin til Medhjælper, og paa Landemodet i Odense 27. Maj paalagde denne paa den fraværende Biskops Vegne Fyns Præster at belære deres Menighed efter Luthers Katekisme. 1537 blev samme Jørgen Sadolin evangelisk Biskop for Fyn, og den lutherske Reformation indførtes. Alt dette har Hr. Niels Pedersen og hans Kirke oplevet med.

Det betød slet ikke, at nu kunde den gamle Kirke ikke bruges mere. Baade Præst og Menighed og Herrens Bord blev der. Der skulde bare gøres

Kirken set fra Døren.

lidt rent. Kalkmalerierne blev formodentlig endnu i et Hundrede Aar eller mere ved at se ned paa Folk. De reformerte sidevendte Kirkerne og fjernede Billeder og Altre. Lutheranerne fortsatte simpelthen, og vi bruger endnu vore Kirker i den Rum-^sAnordning, hvori de byggedes, selv om de er fra Erik Lams Tid.

Men mere end før skulde Kirken være Rammen om en Menighed og om en Forkyndelse. Regelmæssige Kirkestole har rykket ind. Man havde ikke Brug for de mange Altre. De overflødige fjernedes. Dog stod der endnu 1589 to Altre foruden Hovedalteret. Man tog ret roligt paa saadanne Ting. Men Sjælemesser og den Slags ophørte. Gildegods og lignende Stiftelser forsøger man at faa til at tjene Oplysning og Fattigpleje. Dog gik heller ikke det saa forjaget til. Først 1572 lægges St. Gertruds Gildes Gods under Kirkeværgerne. »Dog skulle fornævnte Kirkeværger være pligtig, hvert Aar til evig Tid at give af fornævnte Gods 300 Bagerbrød, 3 Sider Flæsk og 1 Tønde Øl, og fornævnte Brød, Flæsk og Øl udi fire agte Borgeres Nærværelse uddele til fattige Peblinge og fattige Folk der udi Nyborg«.

Og nu blev Vor Frue Kapel til Nyborg Kirke. Gamlekirke var bleven ødelagt i Grevens Fejde 1534, og 1555 nedlagdes ogsaa Hjulby Kirke, og Beboerne henvistes til Vor Frue som deres Sognekirke. Derfor skulde den ogsaa gøres rummelig. Der var et Kapel mod Nord. Det forlængede man nu til at være langs hele Kirkens Længde, saa at der blev et helt ydre Sideskib mod Nord. Det gav Plads, men Belysningen led ved alt dette. Men ogsaa udvortes skulde den fremtræde stærkt. 1581 brændte man Teglsten, og saa rejste Taarnet sig og fik 1597 det

høje slanke Spir som Afslutning. Taarnet er altsaa luthersk, og det er i høj Grad dette, som præger Bybilledet. Kort efter anbragtes et lille Østspir. Man

Fontelukkelsen fra 1585.

pynter ogsaa ivrigt indvendigt. 1585 er den kunstfærdige »Fontelukkelse« anskaffet, og 1596 anbragtes et »Forværk« ved Koret. 1592 kom der en ny Altertavle. Maleriet i den (Opstandelsen) findes endnu i

Menighedshjemmet og er nok ikke meget bevendt. Men sandsynligvis har Altertavlen haft en Opbygning og et Rammeværk, som har været en Pryd for Kirken, præget af den nye Renaissancestil. En Prædikestol har man ogsaa faaet men ikke den nuværende.

Alt dette viser, at det første lutherske Aarhundrede har haft Brug for sin Kirke, hvori nu dansk Messe og danske Salmer lød, ledsaget af en fornyet Forkyndelse.

1628—1728. Det er Tiden, da gennem Hans Poulsen Resen den rene Lutherdom har sejret i Danmark. Vi kan ogsaa huske paa, at det var i Nyborg, Biskop Jens Dinesen Jersin døde paa Gennemrejse. Johan Arndts Vækkelse hører ogsaa dette Aarhundrede til. Og det er Kingos Aarhundrede. Som synligt Minde staar Prædikestolen, omend Stolen selv er lavet 1605 paa Mads Lerkes Bekostning til Kapellet i Humlevænget, og Opgangen er bekostet 1620 af Fru Karen Skram til Prædikestolen i Slotskirken. Anders Billedhugger i Odense skabte af de to Stykker den nuværende Enhed 1653 og har Ære deraf. Det er rigtig en Prædikestol, som den Tid glædede sig ved at lave den, »Guds hellige Ord til Ære«.

Og Lysekroner hænges op af Borgerskabet.

Og samme Borgerskab vil ogsaa nok have Ære minder i Kirkerne. Epitafierne rykker ind. Skikken var opstaaet i Renaissancens Italien i Slutningen af Middelalderen. Disse Paver og Fyrster, der havde Kunstnere som Michelangelo til Raadighed, havde en hel hedensk Tørst efter monumental Forevigelse. Efterhaanden vandrer Maneren nordpaa og breder sig

Prædikestolen.

ogsaa i de evangeliske Kirker. Godtfolk, der har Raad til det, synes, de skal ogsaa have noget sat op »Gud til Ære, Kirken til Zirat og sig selv til Amin-delse«. I Begyndelsen er Billedet ofte et Kristusbil- lede, og kun en meget beskeden Indskriftplade har Amindelsen. Senere bliver Billederne til Familiepor- trætter. Det er noget paatrængende. Men nu er de alle døde. Det er interessant, og det liver det store Rum op. Og vi ser derigennem nogle af dem, saa- dan som de sad i Kirken her i deres bedste Puds.

Kapellerne paa Kirkens Sydside blev til private Gravkapeller, undtagen St. Gertruds. Det var ogsaa paatrængende. Men nu er de jo borte.

1728—1828 er igen et Aarhundrede med skarpe Skel for og bag og et Skel midt igennem. Kirken havde stadig Brug for alle 4 Kirkeskibe, thi Folk kom i Kirke, og de skulde komme. Fra Christian den Femtes Tid var der ligefrem sat Bøde for at blive borte. Frederik den Fjerde fornyede Loven 1730. Christian den Sjette begyndte med at ophæve den i Mistvivl om, at man opnaede noget ved Tvang. Men 1735 kom den igen, lidt lempet men stram nok endda. Ja, Gulvet foreslog ikke, man byggede Kirken fuld af Pulpiturer. De kunde formes som Separat- kahytter, og det var fornemt men var egentlig ikke noget godt Udtryk for, at her skulde en Menighed være samlet i et helligt Fællesskab. Den lovbundne Kirkegangs-Pligt var jo en Karrikatur, men den var for Resten et Udtryk for, at man ikke havde glemt, at det er Kristnes Pligt at gaa til Gudstjeneste og en Synd at lade være. Kristne skal ikke efterligne heden-

ske Mystikere og gøre Gudstjenesten til en Eneboersag.

Den Tid holdt endda meget stærkt paa Kirken som Stedet for Gudsdyrkelsen.

1729 blev Hr. *Hans Lemming* residerende Kapellan i Nyborg. Han var Nyborger, Kæmnerens Søn, havde et Aars Tid været Hører (Adjunkt) ved Nyborg Latinskole, og var endnu kun 32 Aar. Det er gerne Ungdommen, der gribes af det nye, og han var grebet af den nye aandelige Bevægelse i Tyskland, som man kaldte Pietismen. Men Sognepræsten, Nordmanden Hans Frick, Herredets Provst, var af den gamle Skole. De var ikke altid rigtig rare imod hinanden. Søndag efter Mikkelsdag 1736 skulde der for første Gang holdes Konfirmation i Nyborg Kirke. Forordningen havde lavet det saadan, at samtlige Sognets Konfirmander skulde tages med. Præsterne skulde overhøre hver sine, og saa skulde den Præst, hvis Tur det var, konfirmere dem alle. Første Gang var det naturligvis Sognepræstens Tur, men han nægtede at modtage Kapellanens Konfirmander. Det var jo ikke nogen smuk Begyndelse. Og næste Aar klagede Sognepræsten og Borgmesteren og en af Raadmændene til Biskoppen over Hr. Hans Lemming, at han lavede om paa Ritualerne (han vilde ikke sige: »Kære Kristi Venner« til Altergæsterne i Flæng, og ikke: »I gode Kristne« til Faddere), og at han »om Søndagen i sit eget Hus inden lukte Døre holdt Conventus og Forsamlinger for nogle visse og particulære Personer, som tildels i Henseende til Lærdommens Renhed ere suspect«. Lemming har udførlig forklaret, hvad han har gjort. Han har holdt Bedestund i sit Hjem og taget med, hvem der vilde være med. Han

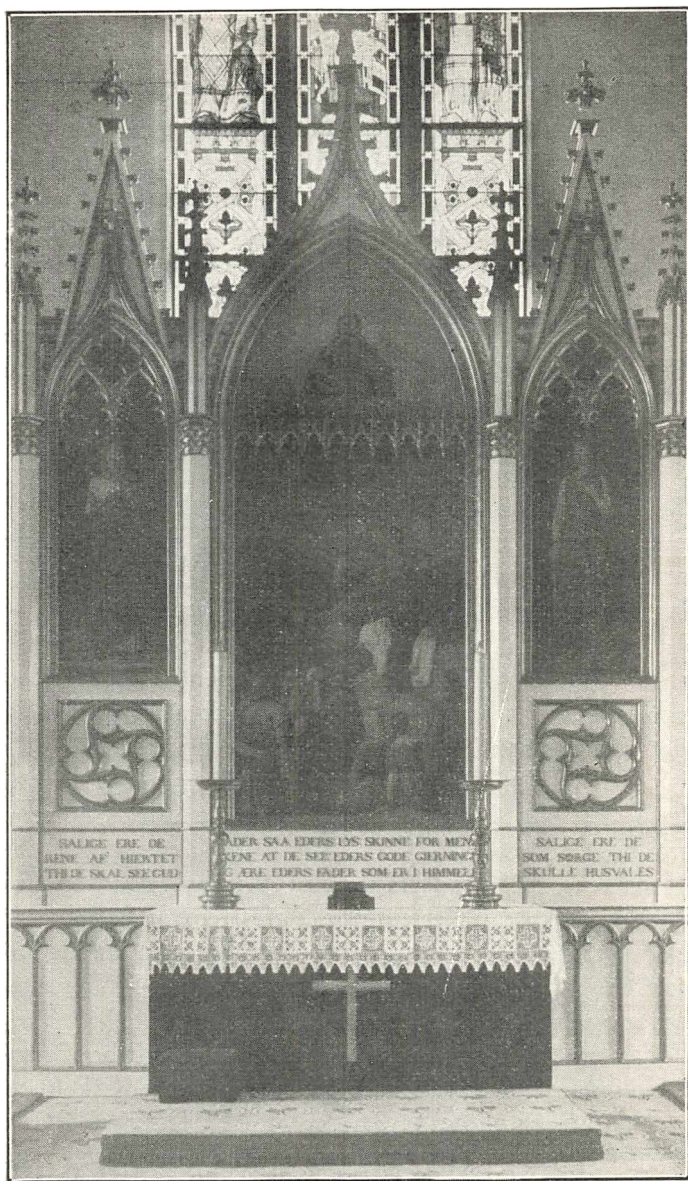
har begyndt med Bøn. Saa har de sunget en Salme, som han undertiden har knyttet en Formaning til, hvorefter han har læst et Kapitel af Bibelen og forklaret noget af samme og undertiden ogsaa læst et Kapitel i den herlige salige Johan Arndts »Sande Kristendom«. Derpaa atter en Salme og saa med bøjede Knæ Bøn og Taksigelse. Biskop C. Ramus svarer med at foreholde ham, at Bedestund i Hjemmet er kun for Hjemmets Beboere, men offentlige Bedestunde er *anordnede i Kirkerne*. Og derfor skal han formane enhver at søge de offentlige Forsamlinger paa de dertil anordnede Tider og Steder.

Det gik nu ikke saa nemt med at regulere, hvor Kristne maatte finde hinanden, og selv om der var nogle sværmeriske Personer iblandt, saa har denne østfynske Bevægelse i Pietismens Tid været Grundlag for meget godt i de følgende Tider.

Der kom en Vintertid, da de dannede atter fik andre Ideer. Ikke Kristendom men »Religionen« skulde forkyndes, og Religionen var atter væsentlig det samme som Moralen. At dette ogsaa har lydt i Nyborg Kirke, det kan man forvisse sig om ved at læse P. Thonboes lille Bibelhistorie for Skolerne fra 1804.

Men 1821 sad Husmand Kristen Madsen fra Bregværk Mark i Kerteminde Arrest, fordi han havde holdt gudelige Forsamlinger. Sognefogden havde antruffet ham læsende i en Huspostil for 3 Tjenestepiger og en Karl. Kristendommen fra de gamle lutherske Tider og fra Pietismens Tid viste sin Kraft hos jevne Mennesker og bæres atter ind i de gamle Kirkehuse.

Dette er ogsaa et Stykke af Nyborg Kirkes Historie. Vil man se paa Bygningen, er der ikke særlig

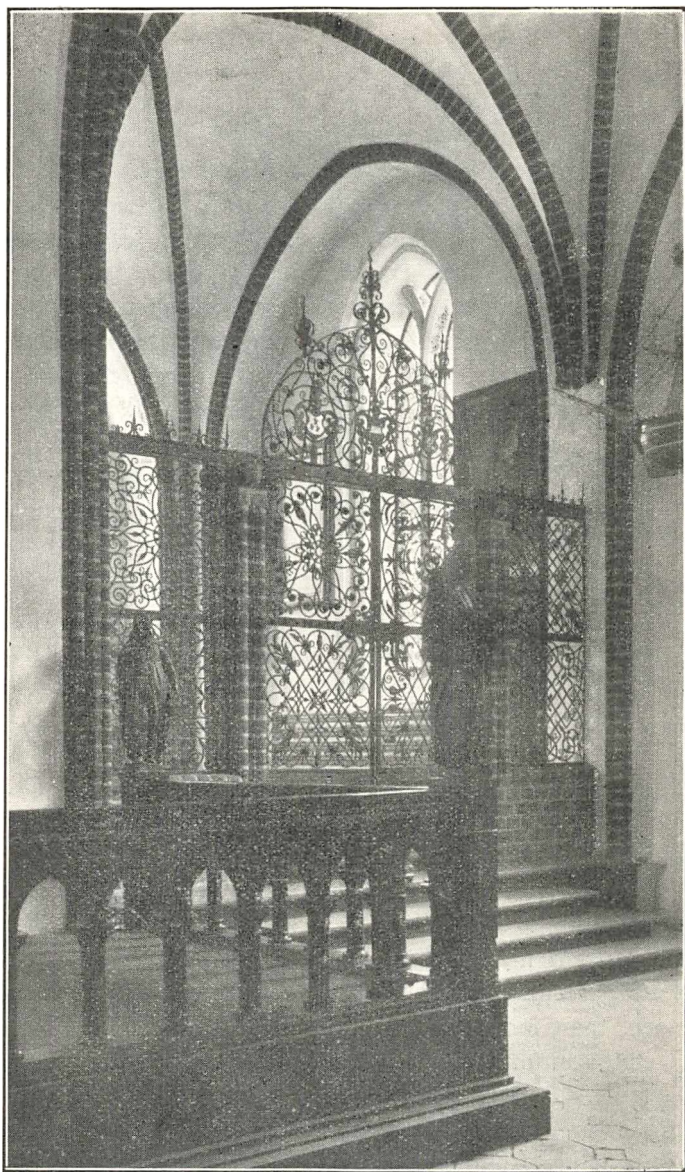

Alteret.

meget fra dette Aarhundrede. Men udvendig ser man dog det morsomme lille Østtaarn, der er opført og har faaet sin nuværende Form 1779, efter at det ældre, der saa anderledes ud, var blæst ned. Og inde i Kirken er der en Lysekroner i søndre Sideskib netop fra 1728, og fra 1814 er der et Maleri af Jesus Skærtorsdag Aften. Det er vel ikke betydeligt, men bag paa staar der, at det er givet af Glarmester H. C. Borring »for mange Guds imod mig beviste store Velgerninger«. Ogsaa i den tørre Tid har der været levende Kildevæld, hvor et Menneske fik noget at takke Gud for.

1828—1928 er det Aarhundrede, vi nu har bag os. Der er meget at sukke over og meget at glædes over. Den danske Kirke har gennemgaaet en mærkelig Udvikling og — blandt de lutherske Kirker — en særlig luthersk Udvikling, hvori Grundtvigs Indsats hæveder sig paa en mærkelig Maade, ikke mindst blandt dem, der ikke vil kaldes efter ham. Nyborg Kirke har en aandelig Historie i disse 100 Aar. Men den har ogsaa i højeste Grad en Bygningshistorie. Det ses af, at Kirken hele to Gange har maattet indvies paany, 1835 og 1871.

Restavreringen 1834 var endnu i Tidens Stil, der radikalt gik sine egne Veje. Navnlig for man vandsk frem imod Anders Billedhuggers vældige »Forsværk« foran Koret. Det var maaske upraktisk at have, men man havde nok kunnet bevare dets Dele. Men et smukt Stykke ydedes, C. F. Eckersbergs Altertavle. Malemaaden er jo ikke vor Tids, men Arbejdet er dygtigt. Det var værd at vide, hvordan det oprindelige Rammeværk fra 1834 har været. Det har

Caspar Finckes Gitterport fra 1649.

formentlig været i Tidens klassiske Stil, og denne vilde formodentlig have klædt Malerierne bedre, da de saa havde været i deres egen Tids Omramning.

Men 1858 fik Kirken en ny Omgang, atter i Tidens Maner, kun at da vilde man i al Naivitet lave det »gothisk« med stærk Farvning og meget Guld paa meget Træ. Blandt andet blev ogsaa Alterets Træværk forandret til den Stil, man nu er saa ondskabsfuld at kalde »maskingothisk«.

Men der var store Skader, som ikke kunde dækkes ved Afpudsning. Gravkældere havde undermineret Kirken, Jernankere havde sprængt Pillerne, og i det hele viste Følgerne sig af, at Huset var blevet gammelt. Under Arkitekt Tvedes Ledelse 1870-71 undermuredes og sikredes alt dette. Men nu var man i den Periode, da man vilde rekonstruere i »Kirkens oprindelige Stil«. Og da det yderste Sideskib og alle Kapellerne unægtelig ikke var jævnaldrende med Kirken og tildels brød den kære Symmetri, saa fjernedes de ubønhørligt, og i Stedet opførtes de to anselige Udbygninger i Nord og Syd. De slutter sig godt til Kirken, giver gode Lysforhold og en hel Del Plads og vil i Fremtiden staa som det 19. Aarhundredes Indsats i Nyborg Kirke. Men der er ingen Tvivl om, at en Bevarelse af nogle af de gamle Kapeller vilde have gjort Kirken mere interessant og minderig. Og lidt Uregelmæssighed modvirker Tilbøjeligheden til at blive kedelig. Man kunde have lavet de nuværende Udbygninger og endda bevaret St. Gertruds Kapel, maaske med interessante Kalkmalerier. Men det svarer til, at samtidig kunde det ikke tillades, at Viborg Domkirke beholdt St. Kjelds Kapel.

1908—1909 maatte man have fat igen med det

indre, og nu søgte man nænsomt at faa bevaret, hvad bevares kunde, fik Krucifixet og Caspar Finckes Gitterporte reddet ind i Kirkerummet igen, ja, endog en lille Rest af Kalkmaleri frem. Ivrigt og interesseret har Kirkens daværende Sognepræst *T. Løgstrup* taget sig af hver Enkelthed. I hans smukke Bog om Kirken aander denne Kærlighed fra hvert Blad.

Og nu skal Nyborg passe paa sin Kirke, netop saadan, at den egner sig til at vidne om, at Guds Menighed ikke blot er et stort Fællesskab i mange Lande og Sprog men ogsaa et stort og helligt Fællesskab af Slægter, der er fulgt efter hinanden.

Slægt skal følge Slægters Gang.

Hvad Matrikelbøgerne fortæller.

Af Avnslev og Bovense Sognes Historie X.

Ved Albert Thomsen.

I.

HUNDREDAARET 1550—1650 betegnede paa mange Maader en Opgangstid for vort Land, og især blev de stadig stigende Priser paa Landbrugets Produkter en Kilde til Velstand for dem, som ejede Jorden, altsaa Kongen, Herremændene og de forholdsvis faa Selvejerbønder.

Kronen havde jo efter Reformationen overtaget den største Part af Gejstlighedens Gods og ejede omkring 1600 op imod Halvdelen af Danmarks Jord. Krongodset bestod dels af gamle Kongsgaarde, de inddragne Klosters Ladegaarde og Herregaarde, og dels af en næsten talløs Mængde af Bøndergaarde, Møller og Huse, som laa spredt ud over hele Landet, og som ved Køb, Magelæg, Konfiskation e. l. var blevet Kronens.

Kongerne søgte nu ved omfattende Mageskifter med Herremændene at faa samlet og »afrundet« dette »Strøgods«, saa det kunde grupperes omkring en af de store Gaarde eller Ladegaarden til et af Slottene. Det

blev jo derved lettere at faa indkrævet og hjembragt Bøndernes Afgifter, ligesom ogsaa Bondens Hoveri- pligt først kunde faa praktisk Betydning, naar han boede i Nærheden af den kongelige Gaard.

Et Par Eksempler her fra Egnen paa disse Mage- læg og Byttehandeler:

$\frac{7}{4}$ 1579 giver Frederik d. II Bjørn Kaas og Ei- ler Grubbe Ordre til, at de skal syne noget Gods i *Affuensløff* og Viiby og give klare Registre derpaa, da Kongen vil tilbytte sig det af Aksel Viffert mod noget Gods i Skaane. I Skødet af $\frac{17}{10}$ s. A. ses, at det drejer sig om tre Gaarde i Avnslev By og fem Huse, som er bygget paa de to Gaardes Skovparter ved Ständen, samt et Gadehus.

Samme Aar fik Kongen paa samme Maade af Christoffer Walkendorff »udi *Affuensløff* 3 Gaarde, den første og anden, som Christoffer Hjort og Jør- gen Persen paabor, skylder hver 1 Pund Byg, 1 Fd. Smør, 1 Ørte Havre, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, Føde- nød $\frac{1}{2}$ Okse. Udi Skalkedrup en Gaard, Christof- fer Jørgensen paabor, skylder $2\frac{1}{2}$ Pund Byg, 1 Fd. Smør, 1 Ørte Havre, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns, Føde- nød 1 Okse. Udi Aggethued en Gaard, Laurits Jen- sen iboer, skylder 1 Pund Byg og 1 Tønde Torsk.¹⁾

Af Jørgen Lykke til Overgaard tilhandler Kon- gen sig 1580 en Gaard og et Hus i Skoven til samme Gaard i Skalkendrup i Auensløf Sogn, og 2 Bol og 1 Hus i Bouensse Skov.

$\frac{28}{4}$ 1607 faar Kongen af Lave Urne til Sellebjerg en Gaard i Avskouf med Skov til 6 Svins Olden, en Gaard i Bogensø Sogn, kaldet Strandschouf.

¹⁾ 1 Pund Byg = 3 Tønder; 1 Pund Havre = 5 Tønder; 1 Ørte Havre = $2\frac{1}{2}$ Td.; Fødenød.

$7/4$ 1611 3 Gaarde i Bovense By, med Underskov til Gjærdsel.

$25/8$ 1617 en Gaard i Bovense med Skov til 20 Svins Olden.

$7/12$ 1623 en Gaard i Korpendrup.

$20/8$ 1641 en Gaard i Aufsløf med Skov til 6 Svin.

$31/7$ 1642 sælger Kongen Skrøbeshave med Skov til 12 Svins Olden, og et Gadehus, til Henning Walkendorff.

Omkring 1650 ophører disse Køb og Mageskifter. Nyborg Slots Ladegaard var nu Centrum for et ikke ubetydeligt østfyensk Krongods. Nærmest Byen laa de gamle Slotsjorder, som fra Middelalderen havde hørt under Borgen, og længere ude kom saa Bøndergodset, dels gamle kongelige Ejendomme, som f. Eks. Hjulby-Gaardene og Bavnegaarden (det senere Juelsberg), dels de tilkøbte Gaarde.

Bønderne paa dette Krongods, »kgl. Majestæts Tjenere«, svarede aarlige Afgifter til Nyborg Slot, som nævnt i et af Eksemplerne ovenfor: Korn, Smør, Lam, Kalve, Gæs, Høns, Fisk eller Opfedning af Kreaturer. De blev tilsagt til Hoveriarbejde paa Slotsjorderne, til Skovarbejde, til Kørsel af Brænde eller Bygningsmaterialer o. m. m. Men kneb det for en Bonde at klare sig, manglede han Kreaturer eller Sædekorn, eller brændte hans Gaard, saa kunde han faa »Forhjælpning« hos Lensmanden.

I et Brev af $23/12$ 1597 giver Christian IV Laurids Brockenhuus Ordre til at eftergive Jens Rasmussen i »Afvensløf« og Rasmus Lauritsen i Flødstrup eet Aars Landgilde, da de paa Grund af Ildebrand er i stor Armod, og han skal af Skovene udvise no

get Bygningstømmer til dem til deres Gaardes Genopførelse.

Omtrent Halvdelen af Nyborgegnens Bøndergaarde tilhørte Kronen; Resten ejedes af forskellige Adelsmænd eller hørte under Kirker og milde Stiftelser.

I Avnslev og Bovense Sogne var der jo ingen Herregaarde¹⁾, men de fleste af Omegnens Hovedgaarde havde enkelte Fæstere i de to Sogne. »Herligheden« ved disse Ejendomme var dog ikke meget værd; Bønderne søgte ved alle mulige Paaskud at unddrage sig deres Forpligtelser; de narrede Herskabet for saa meget som muligt af Landgilden, og deres Hoveriarbejde var en daarlig Hjælp. Kom de i alt for stor »Restans hos Herskabet«, kunde de vel drives af Gaarden, men saa kom denne maaske til at staa tom et Aar eller to, inden en ny Fæster erklærede sig villig til at tage fat.

Endnu værre var det for de Institutioner, som ejede Bøndergods; de maatte som Regel holde en Fuldmægtig til at opkræve Afgifterne, og det var dyrt.

Endelig var der Selvejerne. De var kun faa i Tal nu, og deres Selvstændighed og Frihed var efterhaanden stærkt indskrænket. Kongen eller en

¹⁾ I et tidligere Afsnit er det nævnt, at i Middelalderen boede her adelige paa enkelte Gaarde i Sognene, saaledes f. Eks. i Aaskov. I 1554 omtales ogsaa en Mand, som hed Klemin Loug og boede i *Korkendrup*; han tilhørte maaske Lavadelen. Kristian III gav i 1554 Befaling til Landsdommeren i Fyen, at han skulde paadømme Sagen mellem Klemin og Jens Smed i Skalkendrup, da Smeden klager over, at Klemin har besværet ham med dobbelt saa meget Ægt (Kørsel) og Arbejde som andre Bønder i Byen og derfor har pantet og taget hans Gods fra ham, skønt han hvert Aar har givet ham af sit Gods, for at han skulde bære over med ham.

Herremand havde en vis Højhedsret over dem, og hvis de lod deres Gaard forfalde, forhuggede deres Skov eller undlod at betale deres Afgifter, kunde Gaarden fradømmes dem. Dog skulde Selvejerens Slægt have Forkøbsret til dem, og gjorde de ikke Brug af den Ret, inddroges Gaarden under Fæstegodset.

Da Selvejergaardene ofte laa i Vejen for Kronsgodsets Samling, vilde Kongerne gerne købe dem, og i de gode Aar før Svenskekrigene lod mange af Bønderne sig — af de høje Ejendomspriser — lokke til at sælge deres Gaarde. Efter Krigen stod en Mængde af dem øde hen og hjemfaldt saa til Kronen, en anden Part gik samme Vej, fordi Ejerne ikke kunde svare deres Afgifter. I 1660 var af ca. 70 Gaarde i Avnslev Sogn kun de 4 Selvejergaarde.

Selvejergaardene var ofte de største i Byerne, undertiden havde de grundmuret Stuehus, og der var ikke megen Forskel paa dem og de smaa Landsbyherregaarde, som i Middelalderen laa strøet ud over Landet.

— Denne korte Oversigt over Ejendomsforholdene kan vi saa i de følgende underbygge og udvide gennem de Oplysninger, vi faar af de store Matrikuleringsarbejder i 1661—64 og 1688.

II. Matrikelbøgerne fra 1661—62.

Efter Svenskekrigen var Rigets Finanser i den sørgeligste Forfatning. Store udenlandske Krigslaan skulde forrentes og afdrages, og de sædvanlige Statsindtægter, Skatterne, var vanskelige, ofte umulige, at faa inddrevet. Regeringen maatte derfor finde et nyt

Grundlag for Beskatningen, og man gik i Gang med at forberede en Hartkornsskat, saa enhver kunde komme til at svare Afgift efter Brugsværdien af den Jord, han dyrkede.

Først maatte der naturligvis tilvejebringes Forægnelse over alle Jordbrugere i Landet. Lensmændene fik Ordre til sammen med Præsterne at gaa rundt til Bønderne og med Flid efterforske, hvad de plejede at svare i Landgilde, og hvorledes deres Udsæd var. Fra alle Godserne, baade Kongens, Adelens, Gejstlighedens og Borgernes, skal indsendes »Jordebøger« med saadanne Oplysninger, saa Skattebeløbet kan fastsættes retfærdigt.

Efter Jordebøgerne udarbejdede man da den saakaldte »Kommissions=Matrikel« af 1661—62, og selv om den fik stor Betydning for Skattelovgivningen, idet den allerede i 1664 blev erstattet med en ny, saa er dog Matrikelsprotokollerne af 1661—62¹⁾ en af de vigtigste Kilder til vor Viden om Forholdene paa Landet efter Krigene.

Vi tager »Fyens Matricul, 1ste Part« for os og leder »Auffnsløff Sougn och Bye« op.

Først nævnes det, at Kirken er kgl. Majestæts ligesom Præstegaarden, som Hr. Hans Jacobsen besidder, men den er ganske afbrændt og af Fjenden ruineret. Den ansættes til godt 9 Tdr. Hartkorn. Saa har han ogsaa en Annexgaard, som Rasmus Jensen har i Fæste, og en »Bolig«, som kaldes »Degneboligen. Her boede maaske den »Substitut«, Stedfortræder, der forrettede Tjenesten i Kirken, ofte

¹⁾ I Matrikelsarkivet. — Se iøvrigt Gunnar Knudsens instruktive Oversigt over: »De danske Matrikler og deres Benyttelse« i »Fortid og Nutid« 2 Bd.

en forløben Student. Ogsaa Præsteskoven ved Nørdenhuse er nævnt: »Udi en Have, kaldet Præstehaven, er Skov liggende til Præstegaarden til 10 Svins Olden«.

Korntienden¹⁾ til Nyborg Slot har Borgmester Jens Madsen i Nyborg forpagtet; dens Værdi er meget stor, hele 55 Tdr. Hartkorn, og han svarer aarlig i Afgift 8 Pund Rug, 10 Pund Byg og 2 Pund Havre, ialt 60 Tdr. Korn.

Derefter nævnes Bønderne, oftest med Bemærkning om den Tilstand deres Gaard er i efter Krigen, og altid med Oplysning om deres Udsæd, og hvad de er sat til i Hartkorn.

I *Avnslev* opregnes først 2 Selvejere, Christen Ibsen og Mads Christensen, de er »kgl. Maj.s Tjenere til Nyborg Slot«.

Derefter kommer 12 Gaardmænd, »Crontienere«: Anders Gammel, Povl Hansen, Niels Rasmussen, Morten Pedersen, Jep Justesen, Christen Jørgensen, Mads Andersen, Niels Pedersen, Jørgen Christensen, Mads Hansen, Knud Ibsen og Hans Hansen. Desuden et Boel og tre Gadehuse uden Avling.

5 Bønder er »Nyborg Kirkes Tjenere«: Anders Ibsen, Anders Nielsen, Peder Christoffersen (til disse 3 Gaarde er Skov til 3 Svins Olden, antagelig i Aalykke), Jep Justesen og Jep Skrædder.

1 Gaard hører under Sognepræsteembedet i Nyborg (Tiener: Rasmus Nielsen); Rasmus Jørgensen er Thienner til Odense Hospitall«, der ogsaa ejer »it øde Fiskerhuus uden Aufl«.

¹⁾ Det er Kongetienden. Tienden var før Reformationen delt i 3 Parter: Bispe-, Præste- og Kirketiende. Bispetienden tilfald 1536 Kongen og kaldes nu Kongetiende; den blev ofte forpagtet ud og undertiden skænket bort eller solgt.

Under Rønninge-Søgaard hører Grumme Rasmussens Gaard (med Skov til 8 Svins Olden). Endelig har Kapellanen i Svendborg en lille Gaard, som staar ubeboet hen.

Alle Bønderne i *Rejstrup* er kgl. Majestæts Tjenere til Nyborg Slot: Rasmus Jørgensen, Jens Lauritsen, Erik Bendsen, Anders Mortensen, Bendt Lauritsen, Peder Christensen, Jesper Pedersen, Anders Sørensen, Rasmus Madsen, Morten Lauritsen, Jep Hansen og Jens Bertelsen. Endvidere nævnes et Hus uden Avl, som Laurits Frandsen paabor. De 12 Gaardes Hartkorn er sat til 109 Tdr., og der er den Mærkelighed, at alle Gaardene er lige store.

Paa *Skrøbeshave* (Skröbishauff) bor Anders Lauritsen, som har Skov til 12 Svins Olden, og nede ved Stranden Søren Pedersen, som af sit lille Fiskerhus giver 1 Tønde Torsk aarlig.

Grønholt, med Skov til 40 Svins Olden, er fæstet til Proviantforvalter Povl Cornelissen i Nyborg.

Af de to *Aaskov*-Gaarde hører den ene, Jep Hjorts, ligesom de to forrige, under Kronen, medens Bonden paa den anden, Hans Justesen, er St. Knuds Klosters Tjener.

Nordenhuse nævnes endnu ikke paa denne Tid, men derimod den nu uddøde Stedsbetegnelse dernede: *Aggetved* (Agthued) med 4 smaa Gaarde: »Peder Madsen paa Agthued«, Peder Bild, Hans Pedersen og Peder Hansen.

Af 18 Gaarde i *Skalkendrup* ejer Kronen de 7: Christen Clausens, Anders Gammels, Knud Ibsens, Niels Hansens, Jep Lauritsens, Niels Pedersens og Hans Rasmussens.

Desuden er her 3 Selvejere: Christen Bertelsen, Knud Thomsen og Laurits Hansen i Mosegaard.

Anders Gammel driver den Gaard, som fra ældgammel Tid er tillagt Præstekaldet, for at Præsten af dens Indtægt kan holde Kirken med Vin og Brød.

Saa kommer der nogle Gaarde, som ejes af Adelige. 3 hørte under Ulriksholm (Mads Jensens, Hans Olsens og Tybbe Niensens), 1 under Hollufgaard (Peder Skrædder), 1 under Rønninge-Søgaard (Christen Bertelsen), 1 ejes af Fru Christenze Lindenow (Peder Povlsen) og 1 af Henrik Gyldenstjerne paa Brølykke (Povl Bertelsen).

I *Korkendrup* (»Korpendrup«) er der 4 Selvejere; om de 2 af dem (Mads Jensen og Just Ibsen) siges det dog, at de er Tjenere til St. Knuds Kloster. Ved de 2 andre (Claus Jensen og Mads Dinesen) staar ingen Bemærkning om, hvem de svarer til; de hører nok under Kronen ligesom de 3 egentlige »Crontienere« (Jørg. Pedersen, Jep Rasmussen og Jørgen Ibsen). Paa Jep's Gaard hviler desuden en gammel Afgift af 1 Pund Byg til Avnslev Kirke og lige saa meget til Odense Provsti.

En Gaard (Laurits Justesens) hørte til St. Knuds Kloster, og en — den største i Byen — til Rørbæk (Jens Clausens).

Om Anders Rasmussens Hus uden Avling noteres det, at han svarede Synsmændene, at »han vidste ikke, hvem han var Tjener til«.

Endelig slutter Avnslev Sogns Fortegnelse med *Glambæk*, hvis Fæster, Niels Olsen, var Tjener til Hverringe.

Vi kommer derpaa til »*Bogense*« Sogn.

Kirken er kgl. Majestæts. »Korntienden til

Nyborg Slot (13¹/₄ Td. Htk.) haver Jacob Andersen, Raadmand i Nyborg, i Fæste og giver deraf til aarlig Afgift 2 Pund Rug, 2¹/₂ Td. Byg og 1 Ørte Havre« (15 Tdr. Korn).

»Annexgaarden«, som er kgl. Majestæt tilhørig, svarer til Præsten i Skalkendrup og beboes af Anders Dinesen.

En Eng, som kaldes Kiæld Eng (Kildeengen), giver aarlig et lille Læs Hø, og hører til Degnen i Nyborg.

Her i Sognet har Kongen ikke mange Gaarde: een større og to smaa (Hans Poulsens, Niels Hansens og Rasmus Lauritsens). Deraf er den ene endda en gammel Selvejgaard (N. H.) og den anden (R. L.) hører under St. Knuds Kloster. Desuden har Kongen 2 Boelshuse og 4 Gadehuse, eet i Strandtved og eet i Heckenfelt.

6 Gaarde hørte ogsaa oprindelig under Kronen, men er pantsat til forskellige Privatfolk: 2 store Gaarde til Henrik Gyldenstjerne paa Brolykke (Knud Hierresens og Oluf Nielsens), een til Markvor Rodsteen paa Lundsgaard (Ole — »Aale« — Sørensens), een først til Fru Karen Krabbe og nu til Borgmester Knud Jacobsen i Odense (Jens Jensens) og 2 til Raadmand Jacob Andersen i Nyborg (Christen Nielsens og Hans Poulsens).

En Gaard og et Hus (Christen Madsens og Peter Frandsens) tilhører Bjørn Kaas paa Vejrupgaard. Herremanden paa Hverringe ejer 2 store Gaarde (Knud Hansens og Christen Rasmussens), mens 2 andre hører under Ulriksholm (Hans Clausens og Hans Jørgensens) ligesom Geert Lauridsens »Bolig«, der svarer 1 Rdl. Landgilde, og Jens Vævers Hus »uden Aufl«.

4 smaa Gaarde ejes af Jomfru Magdalene Urne og Jørgen Urne til Sanderumgaard (Mathias Smeds, Jørg. Knudsens, Christen Jensens og Hans Niensens).

En anden mindre Gaard svarer til Sognepræsten i Nyborg (Christen Clausens).

Paa Lysemose (»Liusemosse«) bor Tage Pedersen, som er Tjener til Rørbæk. Hans Skov er sat til 40 Svins Olden.

Strandskov svarer kun efter 24 Svin. Manden hedder Laurits Nielsen og var Tjener til Provstegaarden i Odense.

Ialt nævnes der 69 Gaarde i Avnslev Sogn og 21 i Bovense Sogn. Efter Størrelsen deles de i Helgaarde med ca. 12 Tdr. Htk., Trefjerdingsgaarde med c. 9 Tdr. Htk., Halvgaarde med c. 6 Tdr. og Fjerdingsgaarde med c. 3 Tdr.

I begge Sogne tilsammen var der 28 Helgaarde, 32 Trefjerdingsgaarde, 20 Halvgaarde og 10 Fjerdingsgaarde.

De fleste store Gaarde laa i Avnslev By; 8 af dem har hver 10 Tdr.; den største er Mads Hansens med $18\frac{1}{2}$ Td. Lige saa store var de to Aaskovgaarde, hver paa 18 Tdr., Skrøbeshave havde kun $5\frac{1}{2}$, men Grønholt 15 Tdr.

I Rejstrup var Gaardene jo lige store, hver paa godt og vel 9 Tdr. Htk.

I Skalkendrup var der 5 Gaarde med over 13 Tdr.

De 10 Gaarde i Korkendrup havde gennemsnitlig omtrent 10 Tdr. Htk. hver. Ellers er Gennemsnitsstørrelsen i Landsbyerne her $8\frac{1}{2}$ Td.

Af Bovense Sogns Gaarde havde de 8 over 10

Tdr.; blandt dem var Lysemose med 14¹/₂ og Strand-
skov med 12.

— Husmænd var der kun faa af: i Avnslev 1 Boelsted med 10—12 Tdr. Land Jord til, samt 3 Gadehuse og 1 Fiskerhus uden Jord. I Rejstrup 1 jordløst Hus, 1 Fiskerhus ved Skrøbeshave, et jordløst Hus i Korkendrup, og endelig i Bovense 4 Boelssteder og 5 Gadehuse. Altsaa ialt 5 Boelsmænd og 12 Husmænd uden Jord; de fleste af disse var Haandværkere.

— Hvad Ejendomsforholdene angaar, da forde-
ler de 90 Gaarde sig saaledes:

	Kronen	Adelige	Borgerlige	Gejstligt Gods	Selvejere
Avnslev	12	1	—	7	2
Skalkendrup	7	7	—	2	3
Korkendrup	3	1	—	1	4
Rejstrup	12	—	—	—	—
Bovense	3	12	3	2	1
Enlige Gaarde . .	2	2	1	2	—
	39	23	4	14	10

Tallene viser, at Kongen endnu er saa langt den største Godsejer; regner vi hans »Selvejere« med, er Halvdelen af Gaardene hans.

Ogsaa Herremændene paa Omegnens Adelsgaarde har mange Ejendomme, mens kun nogle faa ejes af borgerlige Personer.

I disse Forhold sker der, som vi siden skal se, store Forskydninger i de følgende Aartier.

— I Matrikelsprotokollen er for hver Gaard angivet dens aarlige Udsæd af Rug, Byg, Hvede, Havre, Ærter o. l.! det er meget smaa Tal, der anføres. I et senere Afsnit vil vi vende tilbage dertil.

Landgildeafgifterne, hvorefter Hartkornet¹⁾ blev beregnet, bestod som tidligere nævnt hovedsageligt af Korn, Smør, Lam, Gæs, Høns o. l., men enkelte Bønder svarer ogsaa andre Ting; f. Eks. giver Rasmus Jørgensen i Avnslev aarlig 3 Snese Humlestænger til Odense Hospital; og Fiskerne betaler med nogle Tønder Torsk at levere til fastsatte Tider.

Endelig er de »øde Gaarde«, I det forrige Kapitel, om Svenskekrigene, søgte vi, gennem nogle Indberetninger om Tilstanden paa Kongens Gods, at vise, hvor ødelagt Egnen var bleven ved Soldaternes Plyndringer og ved, at Gaardene i flere Aar ikke blev drevet. Matriklen af 1661—62 viser det samme trøstesløse Billede, ja, egentlig endnu værre, fordi vi her faar Besked ogsaa om Forholdene uden for Kronsgodset.

I Avnslev nævnes 15 øde Gaarde og 5 afbrændte, i Skalkendrup var Tallene 5 og 1 (Præstegaarden), i Korkendrup 3 og 0, i Bovense 10 og 3. Rejstrup havde lidt mindst; her nævnes ingen øde eller brændte Gaarde, og af de enlige Gaarde er Lysemose den eneste, der kaldes »øde«.

Ialt var der 34 øde og 9 brændte Gaarde. Alt

¹⁾ Hartkorn betyder »haardt Korn«, nemlig Rug og Byg. Efter en nærmere bestemt Taksæt omregnede man de gamle Landgildeafgifter til hvad man mente, de kunde være værd i Forhold til haardt Korn, og derudaf beregnede man det Antal Tdr. Hartkorn, som Gaarden kunde anslaaes til.

saa Halvdelen af alle Gaarde i Sognene laa hen som mere eller mindre ruinerede Menneskeboliger, nogle som Brandtomter, andre med sønderbrudte Mure, fra Vinduer og Døre, store Huller i Straata-gene, næsten ingen Kreaturer i Staldene og kun faa af Gaardens Agre i Drift; al den Elendighed man forstod ved Benævnelsen »en øde Gaard«, og som beskrives saa indgaaende og malende i den Beretning, som »Kommissionen af 30. Aug. 1660«, gav om Bøndernes Tilstand paa Krongodset her paa Egnen.

III. Matrikelen af 1664.

Matrikelen af 1662 fik som tidligere nævnt ikke stor Betydning for de nye Skattelove¹⁾); dels fordi det varede for længe, inden man fik samlet Indberetningerne fra Kommissionerne, dels fordi man mente, at Ansættelsen for Bøndernes Vedkommende vistnok ikke var helt retfærdig. De havde jo nok været repræsenteret i Kommissionerne ved Herredsfogederne, som dengang valgtes blandt Bønderne, men disse Almue-Embedsmænd vilde jo nok ofte have vanskeligt ved at gøre nogen Indflydelse gældende overfor de Herremænd, Præster, Borgmestre og Ridefogeder, som de skulde arbejde sammen med.

I hvert Fald blev allerede i November 1663 givet Ordre til alle Amtmænd og Amtsskrivere²⁾ om at

¹⁾ Allerede i Juli 1662, inden Matriklen var færdig, maatte den nye Skat udskrives; af hver Td. Htk. skulde svares 4 Slette-mark eller 64 Skilling, og Beregningen foretoges efter Godsejernes Jordebøger over de gamle Landgildeafgifter.

²⁾ Ved en Forordn. fra Febr. 1662 blev den gamle Betegnelse Lensmænd erstattet med det tyske Navn Amtmænd. De

sørge for, at en ny Matrikel kunde være færdig til 1. Februar 1664. Og denne Gang tog man for Alvor Bønderne med paa Raad. Amtmanden¹⁾ skulde sammen med 7 uvildige og vederhæftige Bønder i hvert Herred drage om, optage Fortegnelser over Bønderne i hver By, deres Gaards Størrelse (Helgaarde, Halvgaarde o. s. v.) og deres Landgilde. I nogle Amter opnoteredes ogsaa Udsæden, saaledes her i Nyborg Amt.

Man gik som Regel ud fra Matrikelprotokollen af 1661 og rettede deri, hvad man fandt var galt eller uretfærdigt.

Sammenligner vi nu den nye Matrikelbogs Opgivelse, her for vore to Sognes Vedkommende, med den gamles, saa virker det straks mærkeligt at se, hvor mange Forandringer, der er i Ejernavnene. En Mængde Gaarde har skiftet Ejer eller Fæster i Løbet af disse 2—3 Aar.

Af Avnslevs 25 Gaarde anføres der nye Fæstere ved de 9, i Skalkendrup har Halvdelen skiftet Fæstere, o. s. v. Hvad Kronens Gaarde angaar, er der ikke sket videre Forandring, men en Del af Adelens er solgt til borgerlige Folk; før var der 23 »adelige« Fæstere i Sognene, nu 17, før 4 »borgerlige«, nu 8.

Paa 2 Gaarde noteres, at de tilforn har været »liggendis till Uldrichsholmb, er nu gandske øede, och Ingen sig [dem] tilholder, eller wides, hvad [de] haffuer skyldet«, Værdien af dem har været saa ringe, at Ejeren ingen Interesse har haft af at dokumentere sin Ret til dem.

Af de større Gaarde er Strandskov overtaget af

fik det almindelige Tilsyn med »Amtet«, mens Amtsskriverne havde alle »Oppebørselerne« under sig.

¹⁾ Oftest dog repræsenteret af Amtsskriveren.

Proviantforvalter Poul Cornelissen, som nu svarer dens Afgift til Odense Provstegaard. Han havde jo ogsaa Grønholt.

I Korkendrup havde kgl. Skibskaptajn Matthias Boldt overtaget 2 af Kronens Gaarde; han havde en stor Sum Penge til Gode hos Kongen.

Fru Magdalene Urnes 4 Fjerdingsgaarde i Bøvense er overgaaet til Velbyrdige Knud Urne paa Juulskov.

— Det ser ud til, at Bønderne i de 2—3 Aar har faaet repareret den værste Skade paa deres Gaarde og har faaet Bedriften i Gang, for de øde og brændte Gaardes Antal er dalet fra 43 til 15! Muligvis har de nye Taxeringsmænd faaet skarpere Instrukser om, hvor meget der skulde til, før de maatte kalde en Gaard »øde« eller »afbrudt«. Mange Bønder har naturligvis faaet »Bygningshjælp« af deres Herskab, som jo ogsaa var interesseret i, at der snart kom en Ende paa al den Krigs-Elendighed.

Ligesom ved den første Matrikel er her ved hver Gaard anført dens Landgilde. Vi tager et Par Eksempler.

Jep Lauritsen Hjort paa Aaskov giver af sin Helgaard:

- 12 Skilling Ørridspenge¹⁾
- 4 Pund Malt
- 1 Pund Havre (= 5 Tdr)
- 1 Fjerdings Smør
- 1 Lam
- 2 Gæs
- 4 Høns
- 1 Foderokse

¹⁾ af Ærvede = Arbejde; det er en Pengeafgift, som betales i Stedet for Arbejde paa Herregaarden, Hoveri.

Anders Sørensen i Avnslev giver, ligeledes af en Helgaard:

- 2 Pund Byg (= 6 Tdr.)
- 1 Fjerdings Smør
- 1 Lam
- 2 Gæs
- 4 Høns
- 1 Fodernød

Og Niels Hansen i Bovense giver af en Halvgaard:

- 3 Ørte Byg (= $4\frac{1}{2}$ Td.)
- 1 Ørte Havre (= $2\frac{1}{2}$ Td.)
- 1 Boelgalt
- 1 Fodernød
- 1 Skill. »Erritspenge«¹⁾

De »nørre Fiskerhuse i Aunslev Sogn« giver aarlig hver 1 Td. Torsk. Og af andre Afgifter kan nævnes Gæsteri²⁾, Huspenge, 1 Tønde Høstsild, 1 Læs Ved og 1 Læs Rafter. Hvede omtales kun sjældent.

Disse Landgildeydelse har Fæsterne paa denne Tid overalt svaret in natura. Efter nærmere Aftale med deres Herskabs Fogeder har de paa Ladegaardene afleveret deres Landgildekorn, deres »pligtige« Lam, Høns, Smør o. s. v., og de Kreaturer, de skulde opfede, enten det nu var et Nød (en Ko), en Okse eller den store Boelgalt, der regnedes for lige Værdi med 3 Tønder haardt Korn, »en Skattegalt«, som den ogsaa kaldes.

¹⁾ af Ærvede = Arbejde; det er en Pengeafgift, som betales i Stedet for Arbejde paa Herregaarden, Hoveri.

²⁾ Det er en ældgammel Ydelse; man betalte Penge for at slippe for »Gæsteri«, f. Eks. Indkvartering af Kongens Folk, naar han i Middelalderen drog om i Landet.

En Optælling af Antallet paa de Personer, som er nævnt i Matriklerne 1662 og 1664, viser kun en ringe Stigning: fra 105 til 112 for begge Sogne.

Den nye Matrikel kom saa til at gælde som Beskatningsgrundlag indtil 1688, skønt man snart blev klar over, at den paa mange Maader var uretfærdig og kun lidet værdifuldere end den første. Man beregnede jo Skatten efter Landgilden, men den var meget forskelligt ansat i de enkelte Landsdele, og Taksterne var gennemgaaende for høje. Det havde været retfærdigere at beregne den efter Bondens Udsæd, ligesom man gjorde ved Herregaardsjorderne.

Disse blev nemlig ogsaa sat i Hartkorn, fordi Regeringen oprindelig vilde kræve Skat ogsaa af Hovedgaardene, men saa indførte man 1670 den Ordning, at de blev skattefrie, mod at Ejeren til Gengæld skulde svare for alle sine Bønders Skatter; kunde de ikke betale, skulde han lægge det manglende til. Ogsaa de øde Gaarde maatte han svare til; derved fik man ham jo gjort interesseret i, at de blev sat i Stand og kom : Drift.

IV. Borgerlige Godsejere.

I de 24 Aar, der gik mellem Matrikuleringen 1664 og den store Opmaaling af hele Landet, som resulterede i Christian d. 5tes Matrikel af 1688, skete der betydelige Forskydninger i Ejendomsfordelingen, især paa Grund af det vældige Bortsalg af Krongods, som begyndte i disse Aar.

Statens Pengeforhold var saa nær ved den rene Fallit, at de nye Skatter ikke kunde klare Vanske-

lighederne, og man greb da til den Udvej at sælge Halvparten af de kongelige Godser for at skaffe Penge til Kreditorerne. I Aarene 1661—70 afhændedes 105.000 Tdr. Hartkorn, og deraf kom c. 80.000 Tdr. i Hænderne paa borgerlige Kapitalister. Der opstaar i disse Aar en Proprietær-Stand af de »nye rige«, som man saa ofte ser det i en Efterkrigstid. Der dannes nye Godser rundt i Landet, og den gamle Adel, der nylig havde mistet sin politiske Indflydelse, er ogsaa økonomisk saa magtesløs, at den maa finde sig i, at gemene Borgere og udenlandske Finans-Eventyrere opkøber den ene Herregaard efter den anden og erhverver store Mængder af de spredte adelige Fæstegaarde, »Strøgodset«.

Vi skal i det følgende vise nogle Eksempler paa disse Ejendomsforskydninger her fra Nyborgegnen¹⁾.

^{12/12} 1662 sælger Kronen alle 12 Gaarde i Rejstrup til Hans Ahlefeldts Enke, Fru Cathrine Sehested paa Glorup, men ved en Handel kort efter gik de tilbage til Kronen igen, for saa i 1673 ved et Mageskifte at komme i Hænderne paa Amtsskriver, Borgm. Claus Rasch i Nyborg, en af Tidens mærkeligste Mænd, en Mand, som fik stor Betydning og Indflydelse her paa Egnen, og hvis eventyrlige Livshistorie, vi siden vil vende tilbage til. Han var en meget udspekuleret Ejendomshandler, og det viste sig ogsaa snart, at han havde narret Kronen det mest mulige ved Magelæget, saa Handelen maatte revideres. Det siges, at det Gods, han havde givet i Bytte for de 12 Gaarde i Rejstrup og Kongens andre 12 Gaarde i Hjulby, var meget ringere, end det han fik.

¹⁾ Især efter »Kronens Skøder« II, Kbh. 1908.

En Kommission blev nedsat og dømte, at da Jorden var daarligere og Bønderne var slet bevendte og ikke havde saa mange Bæster som paa Kronens 24 Gaarde, skulde Claus Rasch give endnu 27 Tdr. Htk. Bøndergods til.

Den gamle kongelige Ejendom Bavnegaaarden solgtes i 1666 til Gaardens tidligere Fæster. Der hørte op mod 100 Tdr. Land til den, men de fleste af Markerne havde ikke været under Plov siden 1657, og mange var groet helt over med Slaaentorn og onde Urter.

I 1669 købte Claus Rasch Gaarden, rev Bygningerne ned og opførte en stor Bindingsværksgaard, som fik Navnet »Raschenberg«, det nuværende Juelsberg.

I 1672 erhvervede han sammen med Magistraten i Nyborg de fleste af Slotsjorderne, der laa udenom Byen. Efterhaanden købte han de andre ud af Handelen, og efter en forbitret Kamp med Byens Folk, som han havde narret for de skønne Markjorder, lykkedes det ham at faa Skøde paa Godset i 1674¹⁾.

I Juli 1664 fik Admiralitetsraad Jens Lassøn til Dalum kongeligt Skøde paa alt St. Knuds Klosters Gods, for en Del Penge, han havde til Gode. Saaledes blev han altsaa Ejer af en Gaard i »Bougense«, 1 i »Schalchendrup« og en Halvgaard i »Korpendrup«, (Glambæk). Men ved en Revisionsdom 1683 over hans Mellemværende med Kronen gik det meste tilbage til Kongen igen.

I Dec. 1664 faar Generalproviantmester Hans Villumsen og hans »Medinteressentere« bl. a. en af Kongens Gaarde i Aaskov.

1) Se Otto Staggemeyer: Jordebog for Nyborg Købstad I-II.

Og 1666 sælges til Proviantforv. Povl Cornelissen: Gaardene Skrøbeshave og Grønholt, begge med Skov, samt een Gaard i Avnslev, een i Agetved og 3 Fiskerhuse, og desuden Kongens Andel i Avnslev Korntiende.

I 1668 handles der om to Selvejrgaarde i Skalkendrup. Mathias Boldt, »kgl. Skibskaptajn«, havde 1357 Rdl. til Gode hos Kongen, og i Stedet for Penge faar han saa »Landgilden og anden Rettighed af 2de jordegne Gaarde, som han bruger under eet, hvoraf den ene er helt øde, den anden tillige svarer af en Jord paa Aufnsløf Mark, og begge give Sammelskat« efter Htk. 17 Tdr. 6 Skpr.

Da de er Selvejrgaarde, kan Kongen ikke give fuldt Skøde paa dem, men kun paa den Herlighedsret, han havde over dem, altsaa Landgilde og Arbejdsydelser. Det ser ud til, at Kaptajnen i Forvejen drev dem; han stod jo opført som Bruger allerede i 1664 Matriklen og har maaske købt dem af de tidligere Ejere.

Nikolai v. Bryggemann, som havde købt Ulriksholm og Østergaard, mageskifter i 1683 med Kronen og faar derved bl. a. »Gaarden Skalkendrup«, men det maa betyde en Gaard i Sk.; Navnet bruges ellers aldrig som Betegnelse paa en enkelt Gaard i Byen,

Og i 1688 maa Kongen give Fredrik Verdelmanns Enke, Margr. Wilders, Skøde paa Kongetiende af Bovense Sogn, 13 Tdr. 6 Skpr. Hartk.

^{19/3} 1687. udstedes kgl. Skøde til Justitsr. Vilh. Mule og Generalfiskal Jørg. Landorff paa Kongens Kaldsret til Avnslev Kirke og samme Kirkes Andel i Korntienden af Avnslev Sogn, samt Kirkens Jordegods: i Skalkendrup Landgilde af en Gaard til

Vin og Brød, i Korkendrup 2 Gaarde, i Avnslev een Gaard, en Ager paa Avnslev Mark, 2 Agre paa Hjulby Mark¹⁾ og 1 Hus, som en Mand i »Aarskouf« svarer af. — Kirketienden var 55 Tdr. Htk. og Kirkens Landgilde 12 Tdr. 3 Skpr. Htk. De to Herrer, som har meget store Fordringer paa Kronen, fik paa den Maade Tienden af 34 Sogne rundt om i Landet; Avnslev's er den største.

I Novbr. 1687 fik Valdemar Gabel bl. a. 2 Gaarde i Avnslev By som en Del af det Tilgodehavende hos Kronen, han har arvet efter sin Fader, Statsholderen.

Et halvt Aar senere, $11/4$ 87, solgte Jørg. Landdorff denne Tiende og Landgilde til Claus Rasch og Jens Gregersen; i 1690 bliver Rasch Eneejer, og samme Aar gav Christian V ham tillige Bovense Kirke, »af sær kgl. Mildhed og Naade«; i 1688 havde han købt Flødstrup og Ullerslev Kirker af Jørgen Rantzau.

V. Landmaalings-Matriklen af 1688.

Matriklen af 1688 hviler ikke som de to tidligere paa Takseringer efter Landgilde og Udsæd, men paa en virkelig Opmaaling og Bonitering af Jorden; det er første Gang, Danmark opmaales, og Planen er lige saa storstilet, som Udførelsen beundringsværdig god efter Tidens Forhold.

I 1682 begyndte man paa Sjælland og her paa Fyen. En stor Kommission drog rundt fra Sogn til Sogn; den bestod af 3 Kommissarier, som ledede Ar-

¹⁾ Det var den Jord, som Præsten havde, fordi »hand lader sno lyss til kirken«, (Hist. Efterr. om A. og B. Sogne I, 107).

bejdet, en Ingeniør til at lede Maalingen, 26 Konduktører og 26 Skrivere, som oftest Underofficerer, og endelig 26 udvalgte Bønder, der gjorde Tjeneste som sagkyndige Takseringsmænd. Inden Aarets Udgang var de færdige paa Fyen.

Agrene i hver eneste Aas blev opmaalt, deres Navne noteredes; saavel som Brugerens Navn. En Tønde Land sattes til 14000 Kvadrat-Alen, fordi man regnede et saadant Stykke Jord som passende til at saa en Tønde Korn paa.

Jordens Værdi takseredes i 4 Klasser, bedst var den gode Byg^s, Rug^s og Ærtejord, hvoraf der gik 2 Td. Land til 1 Td. Htk.; daarligst den »onde Hav^s rejord«, hvoraf der gik 6 Tdr.

I de saakaldte »Markbøger« (i Matrikelsarkivet), som indeholder det første Resultat af det kæmpemæssige Opmaalingsarbejde, faar vi saaledes Oplysning om, hvilke Jorder, der hørte til hver enkelt Gaard i Landsbyen, hvor den havde Agre i de 3—4 store Marker, hvad disse Agre kaldtes, og hvorledes deres Størrelse og Jordværdi var.

Avnslev Sogns Jorder var delt i 3 store Marker:

Hedemarken, mod Vest,

Pilevadsmarken, mod Syd, og

Bjergeskovsmarken, mod Nord og Øst.

Lad os nu til Eksempel tage en af Bønderne i Avnslev og se, hvad Markbogen fortæller om ham.

Vi vælger »Kongens Tjener« Hans Lauritzen. Han har, som de andre, Agre i alle tre Marker:

I **HEDEMARKEN**:

*Attebjerg Schifft*¹⁾ (God Bygjord af sort Muld, hviler hvert 3. Aar).

¹⁾ Marknavnene gengives i den originale Retskrivning.

Gaasekiers Stöcker (God Blandkornsjord af Sand og Grus, hviler hv. 3. Aar).

Lille Attebierg (God Bygjord af sort M., hviler hv. 3. Aar).

Lille Moese (Ring Bygjord af Sand og Grus, o. s. v.).

Blinchens Agre (God Blandkornsjord af Ler og Grus o. s. v.).

Refshal Agre (God Havrejord af Sand og Grus, o. s. v.)

Lunde Stöcher (» » » » »)

Lange Holme Agre (Ring Bygjord af rødt Sand og Grus, o. s. v.).

Schinninge Bechs Agre (God Blandkornsjord, blandet med Muld og mest hvidt Sand og Grus, o. s. v.).

*Ting Aalöche*¹⁾ (Boghvede og Havrejord af hvidt Sand og Grus, saaes 2 Aar, hviler udi 6 Aar).

Børnetofte (Ring Bygjord af Sand og Grus, hv. hv. 3. Aar).

Lange Slot Aalöcke (God Havrejord af Sand og Ler og Grus o. s. v.).

Pilekrogs Aggere (God Havrejord af Sand og Ler og Grus, o. s. v.).

I *PILEVADS MÅRKEN* havde han Jord i:

*Kaarshøyes Agre*²⁾

Gedestiens A.

Andekiels A.

Calmers A.

Refhale A.

De Stöcker wed Wand=
renden

Æblegaards A.

Mackiers Hauge A.

Pilewadtz Agre

De Stöcker til Sandbierget

Rette Sandbiergs Agre

*Gallebiergs A.*³⁾

Moulands A.

¹⁾ Se I 55 om Tingstedet.

²⁾ Af Pladshensyn udelades i det følgende Jordtakseringen

³⁾ Se I 60.

Og endelig i den tredje Mark: *BJERGESKOVSMARKEN*:

<i>Rösell Agre</i>	<i>Ennemerchet A.</i>
<i>Bag Jens Iostsens hauge</i>	<i>Ellemoes A.</i>
<i>Agre</i>	<i>Kromaggere</i>
<i>Østen Grønnebjergs A.</i>	<i>Eble Stöcher A.</i>
<i>Grønnebjergs A.</i>	<i>Wed Daniels Hauge A.</i>
<i>Bieffverholdts A.</i>	<i>Haure(?) Bankens A.</i>
<i>Føysebjergs A.</i>	<i>Baermoeseholms A.</i>
<i>Gillis Kroeg A.</i>	<i>Magelund</i>
<i>Heche A.</i>	<i>Hessel Ager</i>
<i>Mehldags A.</i>	<i>Wolde høys A.</i>

Desuden havde Hans Lauritsen nogle Agre af *SKALKENDRUP* Jorderne:

<i>Snauffue Stente Agre</i>	<i>Aas Agre</i>
<i>Aaschou Rijs A.</i>	<i>Kirche A.</i>
<i>Wed Moesegaards Høye</i>	<i>Røyle A.</i>
<i>Wed Tælhøys A.</i>	<i>Westen for Aaschous</i>
<i>De agre ofuer Kirche</i>	<i>Kirche Broe</i>
<i>wegen</i>	<i>Stifue Stens Stöcher</i>
<i>Wed Gunnebechs broe</i>	<i>Affuens Lille Biergs A.</i>

Og i *KORKENDRUP*: Stoere Kirche Toffte Agre.

Ialt har Manden saa haft Agre paa næsten tredindstyve Steder i Sognemarkerne!

Skalkendrup Byes Marker hed: *Flintebjergsmarken*, *Kindemosemarken* og *Bjergemarken*.

Rejstrups: *Graufwalds Marken*, *Lillemarken* og *Slettebjergsmarken*.

Korkendrup: *Hedemarken*, *Maglebjergsmarken* og *Aasmarken*.

Bovenses: *Kirkemarken*, *Nørlingsmarken*, *Mellemarken* og *Nymarken*.

Det mest interessante i Markbøgerne fra 1688 er den Vrimmel af gamle Marknavne, som her er bevaret. Mange af dem kendes endnu af ældre Folk paa Egnen.

Det vilde være fristende at fortsætte her, gengive alle de andre Marknavne fra Sognene og udrede de Oplysninger, de giver os. Men det vil formodentlig være formaalstjenligt at gemme dem, til vi naar ned mod Udskiftnings tiden, og saa sammenligne med de Navne, som findes paa Kortene; vi opnaar ogsaa derved at faa disse interessante Stednavne nogenlunde nøjagtigt kortlagt.

I de egentlige Matrikelsprotokoller fra 1688 finder vi, som i de to forrige Matrikler, hver Gaard opført for sig, dens Ejers og dens Brugers Navne, og dens Hartkornsansættelse (baade Tallene fra 1664 og de nye). Tit er baade den nuværende og den tidligere Bruger nævnt, og det kan da i de fleste Tilfælde lade sig gøre at føre Gaardens Ejerliste tilbage fra 1688 til 1661.

I Avnslev ejer Kongen endnu de fleste Gaarde, 15 er opført som kgl. Majestæts Ryttergods. Nyborg Kirke har 5 Gaarde, Præsten derude samt Kapellanen i Svendborg og Odense Hospital hver 1. Avnslev Kirkejord bruges af to af Bymændene, Niels Ringer har en lille Lod deraf og en anden Lod er »et stykke Iord, hvis affgift bruges till Klockernis Smørelse«. En Gaard ejes af Claus Rasch. To Husmænd er nævnt: Niels Ringer og Willum Hører.

I Skalkendrup er der 11 kongelige Gaarde,

en af dem er Tybben Niensens øde Gaard, en anden er den Gaard, som Nic. v. Bryggemann fik i 1683; den er nu gaaet tilbage til Kronen. Tre Gaarde tilhører Adelsfolk, een Claus Rasch, og een Jens Lassen paa St. Knuds Kloster.

Begge Aaskovgaardene er Kongens. »Jep Lauritsen Hiort, tilforn boendis i Aaschou, er nu ved Døden afgangen. Gaarden bruges af Hans Iostsen« paa den anden Gaard.

I »Agetued By og Huse« har Kongen 1 Gaard og nogle Boelsteder, Nyborg Kirke 2 Huse, Præsten i Nyborg og Odense Hospital hver 1 Hus.

Alle Rejstrupgaardene ejes som før nævnt af Claus Rasch.

I Korkendrup nævnes 6 kongelige Gaarde. Kapt. Mathias Boldts 2 Gaarde er overtaget af Hans Bertelsen i Nyborg, en anden Borgermand, Christoffer Iversen, har en af de store Gaarde, een tilhører Baron Holck og een Avnslev Kirke.

I Bovense har Kongen 4 Gaarde, mens 6 tilhører Adelige: Generalmajor Løwenhjælm, Knud Urne, Christoffer Lindenow, Jomfru Anne Margr. Juell og Jacob Sparre. — 3 Gaarde ejes af Claus Rasch og Hans Andersens Arvinger, 1 af Selvejer Niels Haar paa Dalum, og 1, »som er øde gaards grund«, hører til Nyborg Sognepræst. Endelig er der »Annex Præstegaarden« og en, som hører til Bovense Kirke. 2 Husmandssteder ejes af Adelige, 1 af Borgmester Jens Madsens Arvinger i Odense.

Grønholdt »beboes nu af Peter Nissen og nyder dend fri som Herritzfogitgaard«.

Strandskov, den anden af Proviantforv. Povl Cornelissens to Gaarde, er ogsaa solgt, den ejes nu

af Kronen igen og drives af Mads Clausen og Niels Hansen, »begge om een Gaard«.

»Strandtvæds Huus« er Kongens og »beboes af Schoufogden og nyder det frij«.

Ogsaa Hekkenfeldt og Brødløse Huse er Kongens.

Lysemosegaard har Povl Zachariassen i Nyborg nylig solgt til Thomas Kiøbke.

De 10 Selvejere, som fandtes i 1662-Matriklen, er næsten alle forsvundne, idet den nye Matrikel opfører dem under det Herskab, som havde Herlighedsretten til dem.

Antallet paa kgl. Gaarde er dalet lidt. Adelen ejede i 1662: 23 Gd., nu i 1688 kun 10, men til Gengæld er 24 Gd. paa borgerlige Hænder mod 4 i 1662.

Kun faa Gaarde omtales som »øde«. »Tyben Nielsen er en slet øde Gaard« i Skalkendrup, hvor ogsaa Claus Rasch ejer »en half øde Gaard, som Præsten Hr. Søren hafr i Brug«. Disse to, og saa »een øde Gaards Grund« i Bovense, er de eneste af den Art, der nævnes. Det tyder jo dog paa, at Tiderne er lidt bedre nu.

Den nye Herregaard, som Claus Rasch i disse Aar oprettede, »Raschenberg«, er nu i Gang med at erobre en ikke ringe Part af Soggenes Gaarde. Foruden de 12 Gaarde og et Hus i Rejstrup havde Amtsforvalteren en Gaard i Avnslev, en i Skalkendrup, to i Bovense og endelig begge Kirkerne med deres Jordegods.

Det Antal Personer, som nævnes i Matrikelbogen, er det samme som i 1664: 112.

Hvad nu Personnavnene angaar, da finder vi, at de Fornavne, som den Dag i Dag er de almindeligste i østfyenske Sogne, ogsaa var det dengang. En Optælling viser, at Hans (15), Peder (12), Laurits (12), Rasmus (11), Niels (8) og Jens (7) var de mest yndede. Derefter følger Mads, Christen, Jeppe, Anders, Knud, Søren og Povl.

Ret almindeligt var ogsaa Navne som Ib, Just, Bent og Erik. Sjældnere træffes Daniel, Grumme (eller Gumme), Gregers, Willum, Bertel, Thomas, Tyge, Korfits og Morten.

Det mærkeligste er uden Tvivl Tyben. Det har voldt de forskellige Matrikelskrivere nogen Spekulation at klare. Det skrives Tyben, Tybern eller Type; ja, et Sted staar der Torben; Skriverne har antagelig ment, at det var de dumme Bønder, som ikke vidste ret, hvad de selv hed. Men Navnet er i Virkeligheden ældgammelt og dansk, for det kommer sikkert af det olddanske Tubbe. Et Vandhul i Skalkendrup har op til vor Tid været kaldt »Tybbekæret«; sandsynligvis ligger det paa den Grund, der hørte til Tyben Nielsens øde Gaard. Paa Udskiftningskortet staar Navnet »Typees Toft«, det er Jorden lige Øst for Propr. Jørgensens Gaard ved Skalkbjerg.

Egentlige Slægtsnavne findes der kun faa af: Jeppe Lauritsen Hiort, Peder Jensen Humble, Peder Kvist, Niels Hansen Juel og Peder Rasmussen Field. Nogle har faaet deres tredje Navn som et Kendingsmærke: Laurits Andersen Kjæmpe i Agstved og Peder Lauritsen Kjæmpe i Avnslev (maaske Fader og Søn), Anders Hansen Gammel, Niels og

Jensen Jyde, eller fordi de selv eller deres Fædre har drevet et Haandværk eller anden Virksomhed: Daniel Eriksen Smed, Bertel Nielsen Smed, Knud Pedersen Smed, Christen Smed (oftest stavet Smid); det er paa Vej til det nuværende Smith eller Schmidt), Thomas Sadelmager, Peder Rasmussen Skipper; disse er alle, trods Navnet, Gaardmænd. Mere ægte er Anders Skrædder og Niels Ringer.

Af Standspersoner eller Tjenestemænd er der kun et Par: Sognepræsten Hr. Søren Sørensen Ebeltoft, Herredsfogden Peder Nissen paa Grønholt, Skovfogden i Strandtved og Peder Jensen Ladefoged i Rejstrup. Den »Willum Hører«, der har et Hus i Avnslev, er maaske en afdanket Lærer fra en Latin-skole; det kan jo ogsaa være et Tilnavn, som han er kommet uskyldig til.

Ved enkelte Navne er som yderligere Forklaring føjet en Stedsbetegnelse til: i Avnslev var der en »Laurits Pedersen ved Højene« og en »L. P. i Nedder bye«. Det er vist forresten første Gang, denne Del af Avnslev nævnes. En Gaard i Bovense Sogn beboes af »Hans Nielsen paa Ruerne«, det maa være i Kindemose, for paa Udskiftningskortet kaldes Marken Øst derfor »Ruerne«.

Ved Matrikelen af 1688 indførtes den Beskatningsform, som blev den gældende her i Landet lige op til vore Dage. Efter Jordens Værdi svarer hver Bonde sin Skyld og Skat, ikke efter »Indkomst, Formue og Lejlighed«, som det nu hedder. Og det Arbejde, som de omrejsende Matrikelskommissioner udførte i

1680'erne, blev gjort saa godt, at det kunde danne Grundlaget for de følgende Matrikuleringer i 1768, 1804 og 1844.

Men for Regeringen var Resultatet af dette Kæmpværk maaske en Skuffelse; det viste sig nemlig, at Hartkornsansættelserne gennemgaaende var lavere end i 1664, og Skatterne vilde altsaa ikke give saa store Summer.

Sammenligner man Hartkornstallene for 1664 og 1688 for vore to Sognes Vedkommende, ser man, at den nye Matrikel gennemgaaende betød en Nedsættelse paa 10—15 %; af de c. 100 Ejendomme er de 83 vurderet lavere, kun 17 fik Hartkornet forhøjet. Ikke faa Gaarde kom ned paa omkring Halvdelen af deres forrige Ansættelse. Rejstrupgaardene, som jo hidtil var vurderet ens, blev nu alle sat 12 % ned, og ikke to af dem var af ens Størrelse mere. —

Matrikuleringen og Opmaalingen i 1688 ledte altsaa ikke, som man havde haabet, nye Guldstrømme ind i den stedse betrængte Statskasse.

Men den bevirkede, at Skattebyrderne blev fordelt retfærdigere paa de enkelte Bønder. Deri laa dens største Betydning.

Om alle disse Matrikelarbejder fra Enevældens første Aar gælder det, at de er uvurderlige Kilder til vort Lands Historie og da særlig til den enkelte Egns, det enkelte Sogns Historie. Det er disse Kilder, vi i det foregaaende har søgt at øse af.

Svineslagtning

i en sydfynsk bondegård omkring år 1860—65.

Af Povl Hansen.

JULEN var perlen blandt alle årets fester; længe før den endelig kom, mærkede man den på de stigende forberedelser. Der skulde skaffes mel og gryn fra møllen; kaffe, te, sirup, sukker og meget andet måtte der bud efter, når far kom til Odense med korn.

En fremragende plads i disse forberedelser til julen indtog slagtning af vore to svin. De var i den sidste tid bleven fedet næsten over ævne; det gjaldt blandt naboerne om at fremskaffe den bedste og største fedegrís. Var nogen særlig heldig i den henseende, spurgtes det viden om.

Endelig var målet nået og dagen berammet.

Flere timer før dag mødte den mand op, der skulde »stikke grisen«. Det var sædvanligvis en eller anden husmand der i byen. En rigtig slagter kunde der ikke være tale om; det var alt for dyrt.

I reglen vågnede vi børn ved den højrøstede snakken over øllebrødsdavren. Det kunde nok være, at vi kunde komme i klæderne i en Fart; ti hvad der nu skulde ske, var en alt for sjælden forestilling, til at vi kunde lade den gå fra os.

Efter spisningen begav man sig nu ud til stien for at hente et af svinene ind i bryggeret, hvor slagtingen skulde foregå. Dette første stykke arbejde var ingenlunde det letteste.

Ved lygternes matte skin vågnede grisene gryntende op og stak hovederne frem af lejets halmdyng. En af mændene sprang ind i stien med et lille reb, i hvis ene ende der var lavet en løkke. Det gjaldt nu om at få grisen med det gode eller det onde til at åbne munden så vidt, at han kunde få løkken anbragt således, at han ved at stramme til kunde få rebet til at snøre sig sammen om grisens overkæbe og således sidde fast og gøre det ud for en solid grime.

Når denne opgave under grisens første morgennavne grynt og skrig var i orden, begyndte den yderst besværlige vandring fra svinehuset uden for tofteporten ind gennem porten, over gårdspladsen til bryggeret.

Til en begyndelse var man altid enige om at lade »dyret gå selv«, og med mange venskabelige klaps og lignende opmuntringer søgte man at få grisen i den rigtige retning; men den morgengnavne gris syntes døv for alle venskabelige henstillinger; som alle svin havde den en ubetvingelig lyst til netop at gå i de retninger, den ikke skulde.

Omsider tabes derfor altid tålmodigheden, og mens en mand nu af al magt haler i snøren med løkken om grisetrynen, tager de to andre fat i hver sin ende af et reb, hvis midte lægges bag om grisens bagdel, således at den trods al stritten imod kører frem over gårdspladsen i skarp trav.

Nu nås bryggersdøren, som pigen hastig åbner, og mænd og gris forsvinder inde i den tætte tåge,

som dannes, idet den kolde natteluft ude fra møder den varme vandmættede luft i bryggerset, hvor det kogende vand syder og bobler i den store bryggerkedel.

Vi børn, som med den største spænding følger sagens udvikling, og som har set lejlighed til at smutte med ind i bryggerset, føler os foreløbig stærkt til overs og tyr hen i en af de fjærneste kroge, hvorfra vi kun med nød og næppe gennem den tætte tåge ved den sparsomme belysning kan se, hvad der foregår. Men desto bedre kan vi høre; i det nu grisen bliver trukket hen til slagterbænken og løftes op på denne, stemmer den i med så frygtelige hvin, at vi må stikke fingrene i ørene, for at ikke trommehinderne skal rives i stykker. De mindste kan da heller ikke holde det ud men flygter ind i stuen til mor, hvor de rædselsslagne gemmer sig i den fjærneste krog, mens de stadig borer fingrene ind i ørene.

Det frygtelige skuespil når dog først sin højde, når grisen ved tre mænds forenede anstrængelse endelig er bleven anbragt på slagterbænken, og husmanden nu rækker hånden ud efter slagterkniven. Enten jeg vilde eller ej, blev mine øje hver gang som af en usynlig magt lukket i, og hver en nerve måtte anspændes for at udholde de øresønderrivende hvin, som grisen nu istemte.

Først når disse begyndte at sagtnes, blev øjnene atter åbnet og — gennem den stadig lige tykke tåge — viste sig nu et underligt fantastisk billede: far og farbror svært optagne af at holde grisen paa sin plads, mens slagtermesteren står med kniven i brystet på den; det gjaldt jo her om at træffe en af de store årer og samtidig undgå at ramme hjertet; ti i så fald

vilde grisen dø, inden blodet løb af den, og kødet vilde da være delvis ubrugeligt.

Ved siden af grisen står pigen med den store messingkedel for at opfange blodet, der som et springvand står ud fra stiksåret. Med en stor sløv rører hun ustandselig om i kedelen for at ikke blodet skal løbe sammen og størkne.

Af det — iblandet det visse mål byggryn — skal jo nemlig senere på dagen fremgå de bekendte »sorte pølser«.

Når den første gris er slagtet, kommer turen til den anden; men endelig er også den slagtet og derved det værste overstået; og fra nu af går alt som fod i hose.

Det store skoldekar bliver nu rykket frem midt på gulvet og fyldt med det kogende vand fra den store kobberbryggerkedel. Tågen i bryggerset bliver under dette Arbejde om muligt endnu tættere, og det gælder om ikke at rende på hinanden og således udsætte sig for at blive skoldet af det kogende vand.

Nu forestår en hård tårn: grisen skal løftes over i skoldekarret. Alle mand tager fat, og omsider glider da bagenden ned i det skoldende vand, mens den ene strippe vand efter den anden fra bryggekedlen hældes af pigerne ned over de dele af grisen, som ikke kan få plads i selve karret.

Når skoldningen er endt hales grisen op af karret og lægges atter på slagterbænken, hvorefter der nu bliver travlhed med at skrabe den. De største børster i nakken samler far omhyggeligt af, de skal bruges til deraf at lave kalkkoste, de øvrige svinehår så vel som den afskrabede overhud fjernes nu ved hjælp af hånd eller skrabe-kniv, og snart er hele grisen så glat som et pillet æg.

Nu kommer »hængetræet« frem; et tov bliver bundet fast deri, og enderne af træet stukket gennem grisens bagben, hvorefter den hejses og løftes op på den store jærnkrog, som til den ende en gang for alle er rammet ind i bjælken.

Nu skærer »slagteren« hovedet af den ophængte gris, åbner den og tager indvoldene ud, og dermed er hans dagværk til ende. Efter en foreløbig renselse går alle ind til den velfortjænte frokost. »Slagteren« får sin mark (33 øre) og har dermed sin afsked.

Mens mændene nu atter går ud til deres eget udendørs arbejde, tager kvinderne for alvor fat i bryggeret. Tarmene skal renses og skrabes; lungerne og andre brugelige dele af indmaden bliver så skyllet og henlagt for senere at hakkes til lungepølser. På samme måde bliver hovedet og fødderne endnu en gang skoldet og rensed og derefter henlagt for at laves til sylte.

Men for os børn knyttede den største spænding sig dog til de forventede sorte pølser.

Det var dog først hen mod aften, man kunde nå til at give sig i lag med dem.

Dagen igennem var jeg gerne travlt optaget af at fyre under bryggekedlen, noget som jeg tidlig havde erhvervet mig stor færdighed i under de månedlige vaskedage. Intet arbejde var mere fængslende for mig end dette. På en lille skammel anbragte jeg mig på det kampestenslagte gulv i den store skorsten — et par alen på hver led. Her fra puttede jeg nu ustandselig den alenlange huggede risbrænde ind under bryggerkedlen, hvor den knitrede og spragende for-tæredes af ilden, næsten ligeså hurtig, som jeg kunde stoppe den ind. Var risene ikke helt tørre, kunde

man opleve artige ting. Da begyndte de at »syng«, når de opvarmedes; og af den ende på pindene, som vendte ud mod mig, drev små dråber af kogende vand, der dannede et hvidt skum, som boblede og spruttede på en uforklarlig måde.

Timevis kunde jeg sidde der i den varme skorsten og stirre ind i ilden og iagttage pindenes uvilkaarlige bevægelser alt som de fortæredes under boblen, syngen og knagen. Det var næsten, som de var levende væsener. Nej, det var ikke til at blive træt af. Her som ved lignende lejligheder tænkte jeg altid et eller andet overnaturligt med i spillet, og det gjorde ikke Sagen bedre, når jeg halvt ængstelig kaldte på pigerne for at betro dem min mærkelige opdagelse med de kogende, syngende pinde; ti da lød svaret blot: »Ja, det kender vi nok, det er kællingen, der synger«.

»Kællingen, der synger?« hvad mon det skulde sige; min forstand stod stille, men at udspørge yderligere, vidste jeg godt, hjalp ikke det mindste, således hed nu denne fremtoning og dermed basta. Hvor der dog var meget underligt til i verden.

Endelig skulde der da »stoppes pølser«; jeg måtte nu forlade min yndlingsplads i skorstenen, for her måtte vi børn naturligvis hjælpe til.

En stor balje, fyldt med blandingen af gryn og blod, blev nu stillet op på en lav træskamme; mens fire fem personer lejrede sig rundt omkring den. Far havde allerede hentet pølsehornene ned oppe fra loftet; pigerne havde afskåret tarmene i passende længde og i et fad sat dem hen ved baljen; mor hentede »pølsepindene« frem fra det gamle trækrus, hvori de opbevaredes. Kruset, der var dækket med et bevægeligt

trælåg, havde tidligere tjænt som ølkrus i stuen, men nu var det bleven afløst af den mere renlige »øl-potte«, af brændt ler og brunglaceret.

»Pølsepindene« havde far og vi drenge i tide måttet sørge for. Det var de flere centimeter lange pigge på slæns eller sorttjørnen, som brugtes hertil. Vi brød dem af med fingrene afbarkede og glattede dem med vore knive, hvorefter de blev tørrede ved stærk varme ved Kakkelovnen. Således tilberedte var de glatte og meget stive. De kunde jo forøvrigt godt gemmes fra år til år og — når man efter pølsespisningen samlede dem op — bruges på ny næste gang.

Inden pølsestopningen nu begyndte, måtte vi have ærmerne smøget op til albuen og et af moders forklæder på. Vi greb så en af de rensede og afskårne tarmstykker i den ene hånd, en pølsepind i den anden, og nu lukkede vi tarmens ene ende forsvarligt ved at føre pølsepinden ud og ind gennem tarmens rand, indtil åbningen var fuldstændig tillukket; så greb vi et »pølsehorn«, der var lavet af oversavede kø eller tyrehorn, således at hvert stykke var omkring en halv decimeter langt.

Den spidse ende af hornet trykkes nu ind i tarmstykkets modsatte og åbne ende så langt, til hornet sad fast, og mens vi nu holdt omkring hornet med den ene hånd, greb vi med den anden ned i baljens indhold og stoppede det gennem hornet ind i tarmen, og hermed vedbleves, til tarmen var fuldstoppet og — pølsen færdig.

Hornet blev så taget ud og en pølsepind anbragt som lukke på samme måde som den første.

Så fulgte kogningen. Pølsterne blev sænket ned

i bryggekedlens kogende vand, mens jeg nu rigtig for alvor måtte se til at få fyr under kedlen.

Når vandet da rigtig begyndte at spilkoge var det morsomt at se, hvorledes pølserne dernede på bunden blev urolige, flyttede på sig og en gang imellem løftede sig op til overfladen. Dette skete gerne med sådanne pølser, som ikke rigtig var blevet stoppet fast nok, så der havde været plads til lidt luft derinde. Når denne blev opvarmet, steg pølsen som en ballon op gennem vandet til overfladen. Men her stod vi børn vagt, væbnet med hver en lang strikkepind, og så snart pølsen løftede sit sorte hoved op over vandet, hug vi strikkepinden i den. Man hørte som et sagte suk i det luftten sivede ud, mens uhyret igen forsvandt i dybet for dog i næste øjeblik at blive efterfulgt af et nyt.

Denne vagttjæneste var uhyre interessant. Når de første endelig var gennemkogt, blev de straks skåret i stykker og lagt paa en tallerken, hvorefter hele selskabet opvartedes dermed for at smage, om de var gode. Et lille stykke måtte man jo tage; men ellers var det jo bedst at gemme pølsen hen for så siden at tage den frem, skære den i tynde runde tværskiver, lægge dem på stegepanden og stege dem i spruttende fedt. Når de således brændende varme blev sat på bordet, endnu liggende i panden, da smagte de uforligneligt.

Foruden kogningen af pølserne havde man længere hen på slagtedagen også såre travlt med at få svinefedtet smeltet af. I det kogende fedt nedsænkedes hele æbler for under kogningen at meddele det afsmeltede fedt noget af deres friske smag. Jeg er dog ikke sikker på, at dette skete; men det var nu en

gang en gammel skik, og for den var der kun et at gøre: at bøje sig. Vi børn fik altid lov til at udvælge os hvert et æble som vort, og det gjaldt da om i æbledyngen at finde det største og det smukkeste. Der måtte holdes vagt ved den kogende gryde, og så snart æblet viste tegn til at rævne, måtte det straks fiskes op, ellers stod det fare for helt at opløses i det kogende fedt. Æblet blev nu lagt ovenpå et stykke rugbrød og trykket ud over hele stykket hvorefter bægge dele blev spist med det største velbehag.

De levninger, der blev tilbage, når afsmeltningen var foretaget, blev omhyggeligt afsiet fra det smeltede fedt; og sammen med de øvrige fedtkogte æbler, var det en vis ret i adskillig tid efter slagtedagen. Disse »fedtegrever« fandt dog aldrig rigtig nåde for mine øjne, de var for fede, og jeg var nærmest oprømt den dag, da mor meddelte, at der nu ikke var flere fedtegrever at opvarte med ved mellemmadbordet.

Hvis vi børn kunde holde ud at blive oppe længe nok, da kunde vi endnu samme dags aften være med til at »sætte smag« på den slagtede gris. Det var ribbensteg (revsben), det da gjaldt.

Men så var også programet udtømt, og vi kunde gå til ro i slagbænken med en følelse af at have oplevet en stor dag.

Kort efter svineslagtningen fulgte så det fornøjelige »pøsegilde«.

Det var en gammel skik, at vor nabo gmd. Erik Knudsen (gift med faster Kirsten) og mine forældre holdt gensidige pøsegilder.

Til et sådant gilde mødtes vi ved aftensmadstid

og blev nu opvartede først med sort pølse — stegt i fedt og dyppet i sirup — og derefter med ribbensteg og medisterpølse. Lidt senere ud paa aftenen fik vi kaffe eller te.

De ældre tilbragte aftenen med lun og hyggelig småsnak, mens vi jævnaldrende fra bægge familier legede og morede os, som vi bedst kunde. Der kunde være grumme megen familiehygge over sådan en aften.

Peder R. Møller.

Af Ejnar Skovrup.

ENHVER, der faar sin historie, har vel krav paa baade at blive vurderet efter sit eget værd, men også efter sin plads i sammenhængen. Således set kan det være rigtigt at komme forskellen mellem Peder R. Møller og Shakespeare i hu. Den første har ganske vist meget, som den anden ikke er stor ved; til gengæld var det den sidste beskaaret at række over tidsrum og grænseskel i en grad, som ordet »udødelig« giver udtryk. — Men den historisk nævnte har måske i visse tilfælde endnu et ubetinget krav: at blive seet i forhold til sin tid, dens behov, trang og modtagelsesevne. — Overfor Peder R. Møller vil dette være retfærdigst, thi at see ham fra vor tid — nedefter vilde være at gøre ham uret. Han hører *sin* tid til.

Af de grundtvigske digtere, som har rod i den nære hjemstavn, i dens grundtvigske livs- og lyssyn, er Peder R. Møller vel ikke den betydeligste, men selvom vi begrænser vort omraade til Sydfyn, er han måske end ikke den inderligste, — der skal meget til for at naa Mads Hansen i inderlighed. I en viss forstand

er Peder R. Møller mere sydfynsk, nok så absolut hjemmehørende i sin egn som hans »lærer« og ældre ven. Jeg tror godt, at Peder R. Møller havde fx. ligeså megen viden som Mads Hansen, hvad der forresten siger en deel; men Peder R. Møller havde jo det forud for Mads Hansen, at han oplevede sin begyndelse i folkets aandsliv derhjemme, fra mennesker og begivenheder, der bar hjemstavnsens præg; hans det første var ikke et »møde« med »Norden« og toerne ved en svensk soldat, som det var for Mads Hansens vedkommende. Da Peder R. Møller kunde tage imod og blive sig det bevidst, levede dette i de sydfynske hjem, dær — i »mit« hjem — var det, at »hundredaarig tvang tonede ud i frihedssang«; det var der altså, og var der nyt og stærkt, med en morderlig varme og inderlighed, som visst ikke er almindelig. Her »på baggrund af de dybe skygger« saa han solen lyse frem, han blev dens ven, han blev fanget ind af tidens lyse forhaabning: den sang, der jublede friheden ud og kvad det brudte aags og den løste lænkes lovsang, den hjemstavnsbandt sin mand, så han kun egentlig kunde tale ved hjemstavnen, synge ved den for dem, der ejede forudsætninger, hvis traade vandt sig frem til dem, — traadene fra det første gry, da det følte, at »Gud faders naade er altid ny«, at han vil »give os sejr igen, når alle sigte til maalet hen«, og som fik hjertet fyldt af skönhed, når de saa deres hjemstavns könne »have«, »hvor höjene ere så runde og smaa, hvor engen er blød, så det ret er en lyst at tumle sig dær og få lettet sit bryst«.

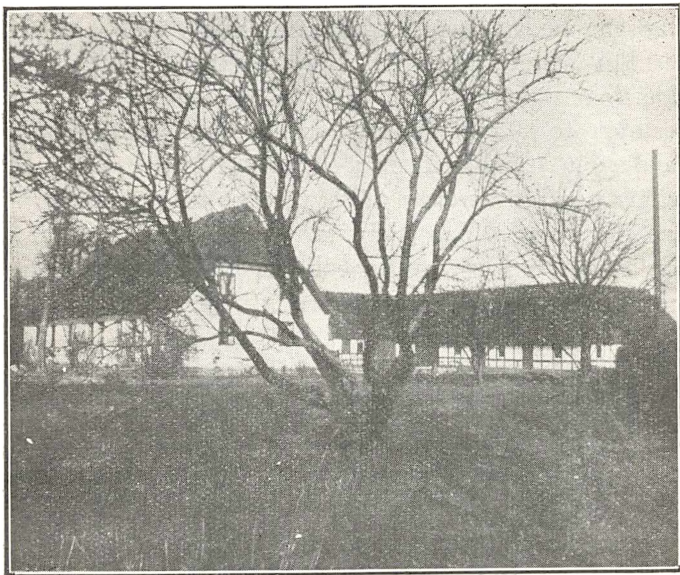
* * *

Ved Peder R. Møllers begravelse sagde Provst Clausen fra Ollerup: »Han vilde lyse op i sit folk og give det mod til at tage fat. Han troede paa, at der i *sangen* var styrke og hjælp; den kalder på alt, hvad der er ædelt og godt. — Han vilde, at det, de unge skulde glædes ved, var noget godt, således at de vendte ryggen til alt det tomme og indholdsløse. For at få fat i de unges sind og tanker gav han af sit kærlige, rige hjerte. Det førte også til, at han var med i friskole og höjskole for at få deel i de unges liv. Og han havde meget at give dem. — Han var også en hjemmets mand. Hjemmet var for ham som et bankende hjerte, hvori han optog livskrafterne fra himlen over ham og fra folket og menigheden, og herfra udgik det, han modtog. — Han hørte til de ædles æt.« — —

*

Peder R. Møller blev født på Lindholm i Vester Skerninge sogn den 16. november 1848. Gaarden ligger nær ved stranden, omgivet af frugtbar marker og en smuk have med rig trævæxt. For et bevægeligt sind som Peder R. Møllers var Lindholm det rette voxested. Selv ved vintertide er her mildt og venligt, lunt og skönt. Stranden, der altid har haft denne sydfynske sangers kærlighed, er een af disse venlige kyster, der er særegen for Danmark. Fra dens flade bred er der en smuk udsigt til de smaa, smilende fynske øer, som ligger og hygger sig i denne øgaard. Der er mere maleri, mere sol og ynde over søen her end andet steds; stormen med det stærke, alvorlige sejltræk er ikke dens særkende. Det er, som det aldrig heelt er hverdag i denne yndige natur, al-

drig helt alvor, og ett møder den, der kom udefra og lærte det at kende: her er så stuehyggeligt, — indtrykket af at være ude i det ubarmhjertige, der ellers er denne verdens lære til os mennesker, skaanes sydfynboen for . . . , her er det smukt at leve — vel

Lindholm på Peder R. Møllers tid.

også tungt at dø. — — Over haven og marken ved Lindholm, i de mange levendehegn lyder der vaar og sommer glade fugleflöjt og sang dagen lang, og når vandreren ved höjsommer går den pyntelige, lille Lindholm gåard forbi, slår en særegen feststemning ham imøde, det er noget for sig i finhed, blidhed og ynde. En sådan natur må næsten kalde sangen som sangerlysten frem. —

Det var altså her, Peder R. Møller havde sit gode hjem, hvori det folkelige gennembrudd blev skön- somt modtaget, thi dær var det i sindene, da den »hundredaarige tvang« blev hævet, og det holdt sig. — Jeg må tro, han har haft et særligt modtageligt barnesind, ikke blot hans evne som een af Mads Hansens bedste *kvindelige* skuespillere, men også et barnligt stemt, begejstret sind heelt op i den sene alderdom siger mig det. Een af hans slægtinge har desuden fortalt, at han som halvhundredaarig endnu havde den barnlige evne i behold at kunne ligge på ryggen og göre rejser til al verdens riger, netop så- dan, at hans viden hjalp til i stedet for at hindre. Bag digtet om pyramiderne ligger der en sådan rejse med skyerne til den fjerne orient.

*

Når Peder R. Møller skulde angive sit fødsels- aar; plejede han at sige: Vi fra 48, og dæri laa mere, end at i det aar blev han født. Han hørte hjemme i den tids stærke vaarbrudd — vel meest fordi Mads Hansen heelt hørte det til, men også, fordi han var af de lyse sind, de milde, fredsæle mennesker, der oplevede sit første møde med den »skönne begejstrings- tid«, så det aldrig glemtes siden, — også på hans hjem- egn vexlede de håndtryk i hans ungdomsaar, hvori der var mere af aanden fra 48 end skyggerne fra 64.

Det skal ikke forstaas således, at han ikke for- nam det alvorlige og smertelige ved tabet af Sønder- jylland — Peder R. Møller har jo skrevet sin sang derom (såvelsom Mads Hansen), han kunde som 15-aarig gå på marken derhjemme ved Lindholm og høre kanontordenen ved Dybbøl, og den dag, den

forstummede, gik han ind til sin mor og sagde: Nu stryges vort flag på Dybbøl — *moderen* græd, fortæller han.

Men 64 knugede ham ikke, ejheller ytrede den sig i sammenbidt energi, i en arbejdets voldsomhed for at dulme smerten, i et had eller i en udløsning af lidenskab og dom, hvad der ellers var almindeligt

Peder R. Møller — 20 aar.

for den tids mennesker. Vel — han og Mads Hansen stod, hvor de stod — men deres rige, lyse haab, deres barnestærke tro på Danmarks fremtid og glæden over det, som var sat i gang og fremtidigt skulde voxe, holdt dem oppe. Hvad kan det nytte — fik aldrig plads i deres sind; mere kendetegnende var dærimod Mads Hansens ord til de modfaldne venner: »Sandheden skal nok sejre! Hører I!« — det kunde også godt være Peder R. Møllers.

Som det folkeligt levende menneske han var,

tog han deel i de politiske kampe efter 64 — med liv og lyst, og som sin 14 aar ældre ven blev han foregangsmand i nye fællesforetagender; men her som andet steds i hans virke, prægede lyssindet hans færd, og selvom han også forstod, at arbejdet i sin heeld sigtede paa at vinde indad, hvad der var tabt udad, vidner hans beretning dog først og sidst om arbejdsglæden og en sikker tro på fællesskabets gode og lykke; tvivl var i det hele taget ikke noget herskende i denne landsbysjæl.

*

Mon det ikke var den ejendommelige inderlighed — i forbindelse med opvækthed, kvikhed og god forstand allerede i de purunge aar, for ikke at glemme hans sjældent aabne modtagelighed —, der gav Mads Hansen godhed for ham. Det er mærkeligt, at den kloge, i kamp erfarne og prøvede og som menneske eensomme mand, Mads Hansen, valgte den unge Peder R. Møller til sin bedste ven. De talte dybt fortroligt sammen som to, der står på lige fod. »Kursmeden« som de kaldte tonedigteren Hans Hansen, Hans Jørgen Nielsen fra Hundstrup og Mads Jessen i Mynderup, der alle hørte til Mads Hansens nære kreds, delte neppe fortrolighed med ham som Peder R. Møller.

Da höjskolen i Vester Skerninge skulde oprettes, fordi Mads Hansen saa, at sangforeningen (af 59), læseforeningen (af 62) og skytteforeningen Palnatoke* (af 63) kun kunde være forberedende til noget

* På dens fane (fra 66) staar: End er mit bedste skud i vente (Palnatoke til Harald).

større*, der virkede langt stærkere ind på de unges sind og vakte dem, så de aldrig faldt i blund igen, da var det Peder R. Møller, han talte med derom: Vi har nu ryddet vejen blandt de unge for en højskoles

Vesterskerning-Hundstrup sangkor 1866.

Mads Hansen, nr. 4. fra venstre, 2. række fra oven,
Hans Hansen nr. 1, og Peder R. Møller nr. 3 fra venstre
i 3. række fra oven.

virksomhed her på egnen. Hvad vi hidtil har begyndt, er jo lykkedes, hvorfor skulde dette så ikke, naar det er i det godes tjeneste? Jeg har ikke gjort

* Mads Hansen kendetegnede foreningernes opgave sådan; Vi brakker, dører ukrudt, det må til, hvor god sæd skal kunne trives. — Han vilde, at en folkehøjskole skulde saa denne sæd, — og han rejste den.

noget her for fordelens skyld; er der sandhed i den sag, er den til oplysning for folket og til det åndelige livs fremgang blandt mine medmennesker, da må den kunne bane sig vej, Vorherre lægger nok sin velsignelse til. — Hvor maa det have været stort for en ung mand at have været med i det, at få lov til at dele noget med andre, som ikke blot vedrører dem, men hele folket; at han virkelig blev taget med, besegledes på en klar maade ved, at det blev ham, som kom med paa færden til Sjælland, da Mads Hansen i 67 rejste dærover for at finde en forstander til Vester Skerninge højskole, der nu skulde rejses. Mads Hansens unge ven, den lyse yngling fra Lindholm, omfattede da også sagen med hele sit varme opladte sind, og hentede selv stor udvikling og styrke derved. Var der noget Peder R. Møller som gammel mand var heelt sikker paa, så var det det grundtvigske folke-, menigheds- og skolelivs velsignelse. Han fulgte da også trofast og støttende Vester Skerninge højskole på vejen fremad; det var et stort savn for ham, da sygdommen tvang ham til at blive borte fra skolebakken i Ollerup og især fra det Kristensen-Randers'ske hjem, hvis nære ven han var, og hvor han og hans hustru havde haft så mange gode stunder og glædet mange ved deres nærværelse og ved oplæsning af de skuespil og fortællinger, han skrev. Her skal dog også nævnes, at han tog manganen en dyst om de nye tanker og om tiden med Kristensen-Randers og fru Nanna; i sådanne stunder var Peder R. Møller ikke altid lige blid, ja visst haard nok at krydse en klinge med.

Af helbred var Peder R. Møller ellers ingen stærk mand. Da Kristensens-Randers kom til Olle-

rup i 84 — har han fortalt — blev der sagt, at han skulde skynde sig, hvis han vilde naa at hilse på Peder R. Møller; det slog nu ikke helt til, for han oplevede nemlig 43 leveaar dærefter; men skrøbelig var han, og på hans sind må det have gjort stærkt indtryk at være dødens tærskel nær saa ofte, som

Peder R. Møller, Morten Eskesen og Jens Skytte.

han var det. Det understregede vel hans medmenneskesind, han medfølelse, jeg vil også tro; hans dybe barnlighed.

Foruden alt det naturlige af ærbødighed for barnesjælen, var dette vel også med til at øge hans sans og omsorg for barneaarenes åndelige kaar og gøre ham til en ven af friskolebevægelsen. Han tog levende og optaget deel i friskolearbejdet i sit hjem

sogn, og sad i skolens styrelse en aarrække. Også ved de store friskolestævner i Odense var han en kær og kendt gæst; ikke mindst her øgede han feststemningen ved sine sange. Forøvrigt er han blandt dem, der mest træffende har udtrykt det særegne hos Kold:

Han var en skolemand som faa,
han hørte til de vise,
som de enfoldige forstaa,
og livsoplyste prise.

*

Efter Mads Hansens død i 1880 var det selvfølgelig, at Peder R. Møller blev sangforeningens leder, og i aarene til 1919 virkede han her for at give sangen, foredraget og komedien gode kaar. Desuden kunde han fortsætte og forbedre sædvanen ved selv at levere skuespillene til foreningen; Fra Stavnsbaandstiden, En Vilje, Isen brydes, »o. fl. a.«, nævner Peder R. Møller selv som opførte i foreningen. (Om hans virksomhed som medlem og leder af sangforeningen, skal jeg henvise til en udførlig og fornøjelig artikel af Peder R. Møller i nærværende samfunds aarbog for 1908.)

I det offentlige liv tog han ikke meget deel. Men det er karakteristisk for ham, at det offentlige hverv han beklædte, var som forligsmægler (i næsten fyrre aar) i tyendesager og som medlem af sit sogns menighedsraad (skönt han vel altid søgte Ollerup sognekirke); jeg vil tro, han fyldte sin plads godt og røgtede sit hverv omhyggeligt begge steder.

Men Peder R. Møller var af de mennesker, der følte for hele folket. Baade hans og Mads Hansens folkelighed var mærkeligt stærk: Vil man

forstaa Peder R. Møller, må man tænke sig ham som den, hvis tanker hver dag var hos sit folk, for dets ve og vel, dets åndelige og folkelige fremtid; han troede på os andre, paa, at sandheden nok skal sejre.

Skönt vor tid er de sammenbidte tænders, hvor det går på næverne løs og ordskiftet er højroestet og skarpt, vil jeg tro, at sansen for en mand som han, med det blide, mildnende, lyst haabende og troende væsen, der går dybt nok til at gå under braget og kniplernes tale, at det begynder at blive forstaaet menneskeligt igen, selvom trangen til at give sig i lag med hans forfatterskab vel ikke vil blive vakt hos de mange. De mennesker, der som Peder R. Møller, har levet, vil vi altid have brug for at bevare i vort sind som mennesker. Lad mig nævne hans egne ord derom:

Den strøm som ofte upågtet rinder,
de mange smaa, tit halvforglemte minder,
må ikke ebbe ud, men banes vej,
thi dæri folkelivet spejler sig.
Fra hver en egn, fra hvert et vaagent hjem
må disse minder fredes, elskes frem
og samles ind, til mange bække smaa
ved fælles kræfter bliver til en aa,
som kan sit væld af folkeminder tömme . . .

jeg fortsætter: ud i en rigere hverdag, et rigere hjemliv, og saaledes har först og fremmest hans liv sin betydning. — Vi kan ikke undvære førere, de kalder kræfterne frem til daaden — på sin egn var han een af dem — men et rigt folkeliv giver føreren en baggrund, der forøger hans andeel i fællesværket. — Jeg sidder fjernt fra Danmark, i vildt fremmede omgivelser, og skriver dette med tak i sindet til Peder R. Møller og de andre inderlige, folkelige mænd,

som ved deres ærlige sindelag og deres udeelte hengivelse spredte lys ved ordet og dets liv; vi har en rigdom i dette, større end vor takfølelse derfor lader ane.

*

I en skildring af Peder R. Møller kan en kort omtale af hans Hustru Marie, f. Brandt, ikke undværes. Hun var datter af den betydelige Ollerup-præst, J. S. Brandt, og hun er ikke mindst skyld i, at provst Clausens ord om Peder R. Møller som hjemmets mand er fuldgyldige.

Marie Møller gjorde et betydeligt indtryk, og der vidnes også om hende, at hun var ham en god hjælper. Kristensen-Randers skrev ved hendes død: Hun blev hans kritiker . . . , hvis der i ett af hans skuespil forekom noget, der syntes ham selv sentimentalt, sagde hun: Lad det staa, til det bliver koldt! — Kunde det ikke udholde denne kuldeprøve, ja, så måtte det stryges . . . Som oplæserinde blev hun hans fortolker. Ikke alene i sin hjemlige kreds, men langt udenfor denne har hun læst sin mands skuespil og fortællinger. Hun sang smukt.

Hun gik ikke blot ind i bøndernes kreds, som deres lige dærvæd, at hun var dus med dem, men også — hvad der har mere at betyde — ved, at hun tog del i bondesystemerne. Hun var en dygtig husmor, men kunde også tage et godt tag i arbejdet på marken, i engen og i haven. —

Hun gav stødet til, at han skrev sit første skuespil. Det skildrer Peder R. Møller saadan:

En vinteraften i hjemmet på Lindholm sad min kone og læste højt for familien, hvad hun ofte gjorde. Det var et skuespil, og efter endt oplæsning talte

vi om stykket. Vore meninger faldt ikke sammen; hun syntes, det var et meget pænt dramatisk arbejde, jeg fandt, det var nærmest det modsatte. Hun blev

Marie og Peder R. Møller.

varm i debatten, og det æggede mig yderligere, så min kritik måske blev lidt kraftigere, end jeg havde villet. Jeg sluttede med den erklæring, at kunde jeg ikke skrive et skuespil, der var bedre, må te hun

kalde mig Mads. Hun tog mig på ordet og haabede, jeg kunde meer end prale. Jeg sad i saxen. —
 Det var optakten til Under Hammeren.

*

Peder R. Møllers forfatterskab omfatter: Mads Hansen. En Levnedstegning (1881), Under Hammeren (1883, opført paa Dagmartheatret), En Vilje (1885), En Skærsild (1887), Isen brydes (1891) [alle opført på Folketheatret], Fra det brede Lag (1893), Ved Midsommertid (1895), Dramatiske Smaating (1896, derimellem Skrubbemanden, Monolog i sydfynsk Mundart), Ude af Kurs (1898), Mellem levende Hegn (1901), Sejr og Thora (1902), Mellem Landsbyfolk (1911), Hvor Ageren grønnes, Digte (1916), Slægt efter Slægt, Skildringer fra Fortid og Nutid (1918).

Som paapeget stod hans digtergerning i nøje forbindelse med hans gerning derhjemme. Han var — som Mads Hansen — en digtende bonde, men bonden var det egentlige, arbejdet på Lindholm og i det sogn, han tilhørte, med de dertil knyttede åndelige strømninger, var det første for Peder R. Møller. Vilde der for ham være bleven et valg mellem forfattervirksomheden og bondegerningen i udvidet forstand, mens han endnu var rask, tror jeg, han vilde have valgt det sidste, skönt glad ved sin skribentevne var han.

Han var som forfatter en meget beskeden Mand, og det kom af, at han nok selv forstod at see på det som en hjælp til de folkelige bevægelers fremme, og ikke som noget, der skulde sees og bedømmes uafhængigt heraf.

Når hans skuespil er trykt i flere oplag, og når

hans fortællinger har naaet en ret stor udbredelse, kommer det mere af den reenhed, den inderlige tro på det gode i menneskesindet, den aabenbare tendens, hans digtninger havde, end af originalitet. At hans skuespil kom frem i København var sikkert en misforstaaelse, dær var de udenfor deres rette milieu; tidens relative fattigdom på dramatikere maa bære skylden herfor.

Men Peder R. Møller havde sans for repliken, ja var næsten l'art pour l'art dyrker af den. — Efter et dødsfald i familien fortalte han om begivenheden til en slægtning, så det dramatiske ved oplevelsen trådte stærkt frem, og han var aabenbart selv grebet stærkt netop af denne side derved, selv om ingen faldt paa at underkende hans sorgs oprigtighed. — Den sans ejede han, og når han »sad i saxen«, var det neppe ukært for ham; han formede aabenbart sine oplevelser dramatisk, det var netop sådan, de ialfald ofte gemtes i hans sind.

Over Peder R. Møllers digtning er der en tone, som det fine gyldne skær over skoven i bristningens tid, der ikke er almindelig i dansk poesi. Han havde set ind i paradisskoven, som Mads Hansen sang om, den, Gud tjeldede med bøgens lysegrønne pinseløv som Sydfyns skoves. Vi føler dette, selvom hans evne til at give det indtryk ikke var den store mesters. — Det vege og bløde, næsten moderlige er særegent for baade ham og Mads Hansens. Maaske kom det af naturens blidhed og ynde syngende, bløde sprog, med klang af folkets fredsæle aand, dem til hjælp? Ialfald: deres sangs særegne, sydfynske tone er noget for sig og forstaas vel kun af dem, der kender Sydfyn, selvom den har lokket og

draget mange, hvad kendskabet over hele landet til Mads Hansens digte viser.

*

Det er den jævne mands, det stille, trofaste virkes værdi, Peder R. Møller gav udtryk for i sit forfatterkab. Taknemmeligheden er ligeledes en tonende streng på hans langeleg:

Dærhjemme — kun lav er min stue,
under det stråtækte tag,
des højere himmelens bue
i sommerens solfyldte dag!
Her føler jeg mig som fange,
som fugl stængt inde i bur
mit hjem er de grønne vange,
den vidstrakte fri natur.

(Ude og Hjemme.)

Det er denne bondefølelse der slår ud hos Aakjær i udbrudet: Der er et svælgende dyb befæstet mellem land og by — den, hvis øje vaar efter vaar har indsuget den første engblommes blide farveynde og hvis øre gennem aaringer har inddrukket den første lærkes bævende triller, vil føle sig hjemløs i den store by —; og det fører lige op til Skoldborgs knappe ord, der rummer bondedigtningens dybeste idee: Her stod hans vugge, her skal hans trone rejses; her, det er hjemmets stav. —

Sangen i sig selv er en anden aarsag til Peder R. Møllers spil:

Vi elsker sangen, aandens vingslag,
som løfter over hverdagslivet,
som bærer hjertet naar det er bedrøvet,
ind i den lyse, evig unge dag.

(Sangen.)

Det er mere end Aakjær, mere end sangen, der

gynger på det mindste straa, som nokker mod aften-
tid, meer end en hymne, der driver langs himlens
blaa, på skyer, røde og hvide — det er Björnsons
sang, Grundtvigs sang, hjemmets og folkets sang,
der baner vej højere, højere frem til det ene, som
ikke aabnes for andet end tro —.

Og herfra kom det og did det føre:

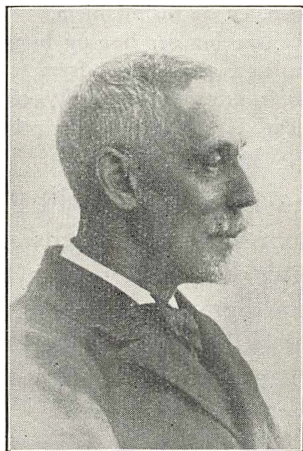
Mit hjem, ett af tusind hjem,
hvor danske bønder bor og bygger,
hvor solen lyser stærkest frem
paa baggrund af de dybe skygger.
Mit hjem! Jeg synger til din pris,
du er på jord mit paradys!

Den der kan lægge øret ret til Peder R. Møllers
digte, vil her som i Mads Hansens sange og H. C.
Andersens eventyr kunne høre den fynske tone, —
Peder R. Møllers digte kommer — for størstedelen af
dem — først til sin ret, når de læses med sydfynsk
tonefald og egnens udtale af rigssproget, de føjes
da ind i deres rette samhørighed.

Om hans fortællinger og skuespil dette: Også
det er tids- og milieubestemt, og det vil være urime-
ligt at ville dadle deres forfatter for det. Men de er
også i høj grad bygget over det faktiske. De mennesker,
vi træffer dær, har været lyslevende engang; den unge
kejtede, generte bondeknøs, som tørster efter kultur
og higer efter at komme op over den vandrette
flade, der afstikkes af »folk flest«, er Peder R. Møller
selv, det, hans sind var drømmefyldt med; så virkelige
er de altså.

De gjorde deres gavn, gör det — for skuespillenes
vedkommende sikkert endnu — skönt det måske kunde
være værd at henvise til Peder R. Møllers ord om dilet-

tantskuespillets berettigelse og forstaa dem; — også dærhen, at de stadig skal være et arbejde: højere op — ikke blot en sjov aften, fordi vi kender de optrædende og iøvrigt har undskyldninger nok, hvis det er jux. Men så lang tid de falder nogen naturlige, så længe nogen kan sige noget af det, de vil, med dem, er de på sin plads — jeg er sikker paa, Peder R. Møller

Peder R. Møller.

med mig vilde sige: Heller ikke længer! Og her er det sidste, jeg vil pege — gentagende paa: Peder R. Møller var en skrivende bonde; han var glad ved sin skribentvirksomhed, men bondegerningen — i udvidet forstand, den, der — som Aakjær siger det — skal sone folkets dybe synder, når den leves og virkes mest dansk og ret, den var for Peder R. Møller det første. I denne sammenhæng bör han mindes.

Der står skrevet: Lev i din gerning, mens den øves. Det gjorde Peder R. Møller. Dærfor blev han

een af vort folks gode sønner, een af de ædles æt, men han stod aldrig i sin gerning udenfor tiden og over folket — midt i begge, i tidens og dagens gerning, dær var hans plads, og netop fordi han havde rod i folket på sin tid, mindes vi ham *nu* som een af de ædle — dem vi altid blive rigere ved at kende og bevare i vort sind —; og det er netop dette, der gör hans digtning og virke værdifulde; ved trofasthed mod den nære store opgave, ved det mod, den ydmyghed og den oprigtighed, hvormed han böjede sig for denne begrænsning, lagde han grunden for os, en grund der kan voxe noget i, når vi vil gjöre vort arbejde, — af sig selv vokser det ikke videre; sådan er loven.

*

På sine sidste dage skrev Peder R. Møller verset:

O frelser, løs de sidste baand,
 som binder, med en varsom haand,
 du ved, mig graven skrækker.
 Modtag min aand i dødens stund,
 og und mit støv, et roligt blund,
 til du det atter vækker.

Disse ord bærer tydeligt præg af den ængstelse, som gives udtryk i salmen: At sige verden ret farvel —, der blev sunget over hans grav, og hvis rytme og stemning genklinger i verset her. Peder R. Møller ængstedes for døden, han havde tit måttet kæmpe med den og kendte noget til dens frygtelige magt.

Hans bön blev hørt. Den 27. december 1926 døde han stille og i fred, netop som julens klokker havde ringet barnetidens og hjemmets minder frem i sindene.

Helligkilder i Svendborg Amt.

(Nogle Rettelser og Tilføjelser.)

Ved August F. Schmidt.

I min Afhandling: »Helligkilder i Svendborg Amt« i »Svendborg Amt«, Aarsskrift for Svendborg Amts historiske Samfund 1926 [1928] er der ved Omtalen af de to hellige Kilder ved *Faaborg* (Side 6 ff.) indløbet et Par Urigtigheder, som her skal korrigeres. Jeg har nemlig haft den Glæde at modtage udførlige Rettelser og Oplysninger angaaende Kilderne ved *Faaborg* saavel som nogle Tilføjelser til Beskrivelsen af Regisse Kildes Historie fra Hr. Dommer *H. H. Hvass*, Aarhus, Hr. Kæmner *J. C. Juel*, *Faaborg* og Hr. Lærer *H. Chr. Frydendahl*, *Krarup*. Jeg skal nu tillade mig at fremsætte kortfattet de udmærkede Meddelelser, jeg har erholdt.

St. Olufs Kilde, ligger nordvestlig for *Faaborg* paa *Svaninge Sogns Grund*, hvor to Veje stødte sammen tæt ved den nuværende *Faaborg-Odense Landevej*. Kilden består nu kun af en Rørledning, hvorfra Vandet til Stadighed løber i et lille muret Bassin. De fleste interesserede *Faaborgensere* ved Besked om Kildens Plads. *St. Olufs Kilde* ligger

ikke paa en høj Bakke, som meddelt i Præsteindberetningen 1755; men maa enten have sit Udspring fra Pugsøbanke eller maaske fra den nordlige Side af Landevejen fra Bregnebjerg eller Sebjerg. Når Kilden i Indberetningen af 1755 nævnes baade af Præsten i Svanninge og af ham i Faaborg, har dette sikkert sin Forklaring i, at den ligger paa Svanninge Grund, men tæt ved Faaborg Bys Grænse¹⁾, saaledes at ogsaa Præsten her har taget sig den til Indtægt. Med Hensyn til Navnet Søegs Marker er Forklaringen vist »Sø e g a a r d s Marker«. Kilden ligger på Pugsøgårds Mark og endvidere ligger der Nord for Pugsøgård en anden Gård, der hedder Søegård. Denne Gård er dog af nyere Dato, men Navnet stammer sikkert enten fra Pugesøen eller fra Sebjerg (Søbjerg). Navnet Søeg mindes ikke hverken af Dommer Hvass eller Kæmner Juel, og det må da også sikkert betragtes som en Forkortelse af Søgård (eller Søeng).

Fra H. Chr. Frydendahl har jeg modtaget en Optegnelse om St. Olufs Kilde, meddelt til Frydendahl af pens. Lærer *F. F. M. Jacobsen*, Ringe (nu død), der er født i Faaborg 1846. Den har følgende Ordlyd: »Sankt Oles Kilde«. Et kort Stykke fra Faaborg, men alligevel på Svanninge Mark, ad Odensevej, fandtes i min Barndom til venstre i Hegnet en Stente og lidt indenfor denne en Kilde, kaldet St. Oles Kilde, hvor man bildte os Børn ind, at Småbørnene, som fødtes, blev hentede, og vi troede det så sik-

¹⁾ Langt tilbage har der, saavidt Hr. Dommer Hvass erindrer, været trættet med Ejeren af Hvedholm om ikke Jorden tillige med større Strækninger omkring hørte til Faaborg. Jeg har ikke haft Lejlighed til at undersøge dette Spørgsmaal nærmere.

kert, at vi sommetider gik ind og kigede ned i Kilden for muligvis at få Øje på et lille Barn. Stenten er senere taget bort, Hegnet lukket og Kilden tildækket, dens Vand er ledet ud i Landevejsgrøften og benyttes af de nærboende. I August Schrøder: Meddelelser om Faaborg Købstad, Faaborg 1866, læses Side 342: St. Olufs (Oles) Kilde der omtales af ældre Historieskrivere, som en i de katolske Tider meget besøgt Kilde, hvis Vand havde helbredende Kraft.«

Hellig Kors Kilde ligger Øst for Fåborg, altså til Byens modsatte Side. Hellig Kors Kapel er vel ikke uden Forbindelse med det ved År 1477 oprettede Helligåndskloster i Fåborg (J. C. Juel). Det i min Afhandling Side 7 f. omtalte Guldkors havde foruden Navnene *Jens* og *Maren* endnu Indskriften »*Stevlis*«. Dette Ord blev der gjort forskellige Forsøg paa at tolke. Men så gjorde Dr. *Mackeprang* opmærksom på, at Borgmesteren i Fåborg på det betræffende Tidspunkt hed *Jens Støve*. Han var Borgmester til o. 1596. På Guldkorset står Årstallet 1589. Inskriptionen på Korset må da læses som »*Maren, Jens Støvles*«, altså angivende Korset som tilhørende Borgmesterens Hustru. Det var dog en ret vovelig Sag i 1589 at bære et så farligt Smykke, der let kunde røbe papistiske Tilbøjeligheder. Hvorfor hun bar det får stå hen, selv om Fantasien let kunde forklare en fornuftig Tilstaaelse.

Oplysningerne om Guldkorset er meddelt mig af Dommer H. H. Hvass.

Efterfølgende Optegnelser om *Regisse* eller *Rise Kilde* (*Vinding* H., *Frørup* S.) er egentlig samlede med Anvendelse i »*Fynsk Hjemstavn*« for Øje, men

Tidsskriftets Redaktør, H. Chr. Frydendahl, har velvilligst overladt mig dem til Brug i »Svendborg Amt«, hvor det er rimeligst, de fremkommer. Optegnelserne kan tjene som Udtryk for de gamle Minder om Kilden, der endnu lever i Sognet. Og de Træk af Kildens nyere Historie, der meddeles, må også antages at have sin Interesse i denne Forbindelse. Oplysningerne er meddelt Frydendahl af Gaardejer *Vilhelm Christensen*, Frørup, født smsts. 1853. Han fortæller således: »Efter et gammelt Sagn skal det være gaaet saaledes til med Regisse Kilde: Det var i den Tid, der endnu var Hedninger her i Landet. Der var nogen, som var begyndt at blive kristne. Saa var der en Kvinde, der hed Regisse. Hun var kristen. Men hun blev slaet ihjel af Hedningerne og blev begravet paa det Sted. Men da de andre ledte efter hende og gravede hende op, flød der Blod og Vand ud af Jorden. Saadan blev Kilden til.

Vandet kunde helbrede; men det var kun St. Hans Aften, at det havde sin Kraft. Da der kom saa mange syge til Kilden den Aften, var der noget at gøre for Handelsfolk, og der blev et helt Marked. Det var Kræmmermarked. De kom ikke med Kreaturer; men det var Klæder, Skotøj og alle Slags Varer. Min Farmor, der var født i 1772, fortalte meget om Kildemarkederne. Og jeg kan selv tydelig huske dem. Den første Hat, jeg havde, da jeg var bleven Knægt, blev købt der, og ligesaadan den første Le, jeg fik. Saa var der en Mark om efter Kilden, hvor Folk ellers opholdt sig; den skulde Mølleren afgive til Markedet. Nede ved Kilden stod der en Mand og tog Vandet til Folk. De drak det,

og omme bag Træerne laa de og vaskede og badede de syge Steder. Manden, der tog Vandet op til dem, fik en Skilling for det. Mange kastede ogsaa Skillinger i Kilden. Men dem fiskede Manden jo saa op bagefter. Ved Siden af Kilden stod en Blok, som de ogsaa lagde Penge i. De blev saa delt ud i veldædigt Øjemed. Det var Herskabet paa Glorup, der stod for det. Pengene blev delt ud i Frørup og Svindinge Kommuner. Men Blokken gik jo til med Tiden, og der blev ingen ny sat op. Men den har staaet der i min Tid. Det var en Egepæl med en Bitte til at smide Penge i foran og en Bitte til at lukke op. Den stod vist fast i Jorden og blev staaende til den gik til af sig selv.

De syge skulde komme til; men jeg kan ikke rigtig huske, om det skulde være samme Aften i Ugen, eller det skulde være hver 9. Aften. Mange tog Vand fra Kilden med sig hjem i Dunke, baade til at bade sig med og til at drikke; men de syge skulde komme til Kilden, ogsaa de to sidste Gange. Den første Gang skulde altid være St. Hans Aften.

De, der vilde handle, kom gerne om Formiddagen. Da begyndte Markedet. De unge kom om Aftenen. Da var der Dans. Det var enten ude paa det grønne eller ogsaa i Møllerens Lade i Røde Mølle lige ved Siden af. Saa var der 3-4 Musikantere.

Markedet var altid St. Hans Aftens Dag, enten det var Søndag eller en søgn Dag. Men da vi fik Gendarmerne og det [i 1880'erne], saa blev Markedet forbudt. Derfor blev der naturligvis ved at komme Folk endnu i mange Aar, og de kunde jo ogsaa godt handle derfor. Men efterhanden tog det jo helt af.

Saa var der en Husflidsforening, som jeg ogsaa en Tid var i Bestyrelsen for. Det var Lærer Jakobsen, der den Gang var i Frederikshøj, der fik Foreningen oprettet omkring 1890 og tog sig saa meget af Sagen. Saa hittede Bestyrelsen paa at holde Fest ved Kilden St. Hans Aften. Der var jo de gamle Minder, hvor der bedst kunde samles Folk. Det var jo for at tjene Penge til Foreningen, og vi fik da ogsaa en Snes Kroner ind. Vi fik et Bord stillet op ved Kilden. Vi skiftedes til at staa og passe Forretningen. Vi havde Cognac og Rom staaende, og saa tog vi Vand fra Kilden og lavede Punsche, som de gav nogle Ører for. Men der kom ogsaa nogle syge og hentede Vand. Vi havde faaet en Plads jevnet, saa der kunde lægges Dansegulv. Det gik i nogen Aar; men tilsidst blev Foreningen ophævet for en Snes Aar siden, og saa holdt det jo op. Siden har Foreningsforeningen holdt Møde her enkelte Gange; et Aar talte Klaus Berntsen ved Festen. Men nu holdes der ikke Fest ved Kilden mere.

I de Aar, da Husflidsforeningen holdt Fest, sørgede Bestyrelsen for at faa Kilden sat i ordentlig Stand. Før var den klædt op med Planker, og uden om dem var der nogle Kampesten; men Plankerne raadnede jo Tid efter anden. Det var nok Egeplanker; men de kunde ikke holde bestandig. Saa lod Bestyrelsen støbe en Cementkant i Stedet for. Men det blev lavet ganske ligesom det gamle. Det var i 1903. Min Broder Søren, som var i Bestyrelsen den Gang, bekostede selv en Sølvplade for en 30 Kr. Den blev indsat i den ene Side, og paa den staar Navnene paa de Mænd, der var i Bestyrelsen, da Arbejdet blev lavet. På Sølvpladen staar der:

»Regisa Kilde
 Restaureret 1903
 af
 Møller Andersen
 Jørgen Hansen
 Andreas Hansen
 Søren Christensen
 Rasmus Christensen
 Hans Kromann
 Rasmus Eriksen
 Johan Andersen
 Niels F. Jensen«

Tæt ved Kilden, lidt efter Byen, har der ligget et Kapel. Efter hvad Sagnet siger, var det der, før end Kirken i Frørup blev bygget. Jeg kan godt huske, at der laa nogle store Sten, som de fortalte om var Grunden af det gamle Kapel. Der var boret Huller i nogle af Stenene.«

Saavidt Vilhelm Christensen.

Endelig skal nævnes, at Digtet om Regisse citeret i min Afhandling Side 34 f.: »I gamle, længst hensvundne Tid« til digterisk Forbillede må have *Adam Oehlenschlägers* Digt om Kirsten Piils Kilde i Dyrehaven:

»I gamle, længst hensvundne Tid
 Der var en dejlig Pige;
 Hun var saa god, hun var saa blid,
 Hun var saa from tillige«. o. s. v.
 Digtet findes i »Sanct Hansaften«Spil« (1802).

Medlemsliste.

»Svendborg Amts historiske Samfund« havde 1. Decbr.
1926 660 Medlemmer.

Senere er tilgaaet:

Ballig, E. Præst, Kongegade 10, Nyborg.
Berntsen, Hans Gaardejer, Maare, Ørbæk.
Bukh, Peder Højskoleforstander, Vejstrup.
Carlsen, J. Kj. Sognepræst, Ringe.
Christensen, R. Gaardejer, Kinnemose, Ullerslev.
Christiansen, N. C. M. Ingeniør, Skaanegade 3³, København S.
Conradsen, R. C. Læssøegade 19⁴, København N.
Dahl, Aage Sognepræst, Egen, Guderup.
Damm, Frue »Raahaven«, Gislev.
Diernisse Sogns Bogsamling, Katterød.
Espe Sognebogsamling, Espe.
Frørup Sogns Bogsamling, Frørup.
Hansen, Carl Stief Overgade 14, Svendborg.
Hansen, Kresten Gaardejer, Damgaard, Sønder Højrup, Ringe.
Hansen, P. M. Førstelærer, Tranekær.
Heldbjerg, Niels Haagerup, Korinth.
Hjelholt, Holger Dr. phil., Markvej 15, Brønshøj.
Helmig, Lærer, Helnæs Skole, Taasinge, Svendborg.
Jacobsen, P. Barbermester, Stenstrup St.
Jensen, Friskolelærer, Rudme.
Jensen, Pakhusformand, Faaborg.
Jensen, R. Gartner, Aarslev.
Jørgensen, A. E. Postassistent, M. R.gade, Nyborg.
Karlsen, Kristian Husejer, Strarup, Kværndrup.
Kirkeby Sognebogsamling, Kirkeby.
Krarup Sognebogsamling, Krarup, Espe.
Kristensen, M. Togbetjent, Priorengade, Faaborg.
Kristensen, M. Snedkermester, Langaa, Rygaard.

Kvindebjerg, Harald Gaardejer, Lindeskov, Ellested.
Køng Sogns Bibliotek, Glamsbjerg.
Lenchler, Postbudformand, Nyborg.
Lindhardsen, Postpakmester, Nyborg.
Nielsen, Postassistent, Faaborg.
Nielsen, Falmer Sognepræst, Nyborg.
Nielsen, Kr. Lærer, Vester Hæsinge.
Nielsen, Lorenz Uldspinder, Langaa, Rygaard.
Nielsen, R. A. Gaardejer, Sællændergaarden, Aastrup, Pejrup.
Nordlangelands Bibliotek, Hou pr. Lohals.
Nyholm, Holger Kredslæge, Ahlefeldtsgade, Rudkøbing.
Rasmussen, Kristen Husejer, Skovmarken, Ollerup.
Rasmussen, Poul Gaardejer, Lombjerger, Ringe.
Rasmussen, R. Chr. Gaardejer, Hasselagergaard, Hjulby.
Rudolph, Sognepræst, Søllinge, Pederstrup.
Rudum, P. J. Arkitekt, Søren Møllersgade 4 a, Randers.
Statens Pige hjem, Vejstrup.
Stenstrup Sogns Bogsamling, Stenstrup.
Svanninge Sognebogsamling, Svanninge, Millinge.
Søllinge-Hellerup Folkebibliotek pr. Pederstrup.
Sørensen, Postassistent, »Søglimt«, Svendborgvejen, Faaborg.
Sørensen, Karl Rentier, Sønderjyllands Allé 17, Kbhvn. Vanløse.
Tegner, L. S. Direktør, Linnésgade 24, København K.
Tholle, Johannes Havearkitekt, Malthe Bruunsvej 3, Kbhvn. F.
Thomsen, Kristian Friskolelærer, Vester Skerninge.
Vester Hæsinge Sognebogsamling, Vester Hæsinge.
Voigt-Christiansen, Lærer, Brudager, Vejstrup.

Men i samme Tidsrum er der afgaaet 103 Medlemmer.
»Svendborg Amts historiske Samfund« tæller nu (1. Oktober
1929) 612 Medlemmer.

UDDRAG AF REGNSKABET

FOR

»SVENDBORG AMTS HISTORISKE SAMFUND«

FRA 1/1 1928 TIL 30/6 1929.

INDTÆGT:

Aarsbidrag fra 611 Medlemmer	Kr.	1207,00
Portogodtgørelse	≈	300,30
Salg af »Sv. Amt« ved Formanden	≈	182,75
Do. i Boghandelen	≈	235,65
Tilskud fra Staten	≈	490,00
Do. fra »Fyen Stifts patr. Selskab«	≈	50,00

Ialt . . . Kr. 2465,70

UDGIFT:

Dækket Underskud (Se forr. Regnsk.) . . .	Kr.	127,38
C. Schönemanns Bogtrykkeri for »Svend- borg Amt« 1926 a Konti	≈	1200,00
Honorar for Bidrag til samme	≈	571,00
Porto ved Udsendelsen	≈	292,82
Ekspedition af samme	≈	50,00
Dansk hist. Fællesforening	≈	30,00
Kundgørelse af Generalforsaml. m. m. . .	≈	107,68
Formandens Rejser og Portoudlæg	≈	62,47
Kontant hos Kassereren	≈	24,35

Ialt . . . Kr. 2465,70

»Samfundet« skylder C. Schönemanns Bogtrykkeri ca. 400 Kr.

Efterset og godkendt.

»Birkely«, Vejstrup, d. 1/10 1929.

Vejstrup, d. 4. Oktober 1929.

Thøger Dissing.

L. Faurby Stengaard.

Derefter foretoges Bestyrelsesvalg. Siden forrige Generalforsamling er følgende Bestyrelsesmedlemmer døde: Lærer *Magnus Petersen*, Skovby, Ærø, Lærer *P. C. B. Bondesen*, Magleby, Langeland, Forstander *J. P. Kristensen-Randers*, Ollerup og Forfatter *Peder R. Møller*, V. Skerninge. I deres Sted valgtes Lærer *Høgstrøm*, Bregninge, Taasinge, Friskolelærer *Anton Mikkelsen*, Søllinge, Læge *B. Møller*, Tryggeløv, Langeland, og Gaardejer *Albert Kr. Sandager*, Skovby, Ærø. Under Eventuelt fremsatte Førstelærer *Henriksen*, Brangstrup, en Beklagelse over, at der ikke ved denne Lejlighed var tænkt paa, at ordne det saaledes, at der kunde blevet Lejlighed til at besøge Ringe Museum. Formanden erkendte, at han slet ikke havde tænkt paa, at der var et Museum i Ringe, og indrømmede gerne, at det var en Fejl af ham, ligesom han udtalte Haabet om, at der en anden Gang maatte gives Lejlighed til at besøge Museets Samlinger.

Derefter sluttede Generalforsamlingen. Kort efter samledes man paa ny til et offentligt Møde.

Her talte først Pastor *J. Kj. Carlsen*, Ringe, efter Opfordring, om *Chr. Richardt og Fyn*, og derefter talte Formanden om *Læsning* og fremhævede især *historisk Læsning*.

Indlagt i dette Skrift findes en Fortegnelse over de Aarskrifter, som haves paa Lager, samt Meddelelse om hvilke Afhandlinger, der findes i de forskellige Aarsskrifter og disses Pris, som er ansat meget lavt.

Det er nu Bestyrelsens Haab, at vi skal faa realiseret en væsentlig Del af vort ret store Lager.

Alle Henvendelser vedrørende »Samfundet«s Virksomhed, kan ske til et af Bestyrelsesmedlemmerne eller til undertegnede Formand.

»Birkely«, *Vejstrup*.

P. B. V.

Thøger Dissing.

Indhold.

	Side
1. P. Severinsen: Nyborg Kirke	3
2. Albert Thomsen: Hvad Matrikelbøgerne fortæller	35
3. Povl Hansen: Svineslagtning i en sydfynsk bonde- gård omkring år 1860-65	66
4. Ejnar Skovrup: Peder R. Møller	76
5. Aug. F. Schmidt: Helligkilder i Svendborg Amt ..	96
6. Medlemsliste (ny tilgaaede Medlemmer)	103
7. Uddrag af Regnskabet for »Svendborg Amts historiske Samfund«	105
